કિંચિદ્ વક્તવ્ય.

પૂર્વાચાર્યોના રચેલા સંસ્કૃત અને માગધી ગ્રંથોના ભાષાંતર અથવા અંતર્ગત રહસ્યને જમાનાને અનુસરતી ભાષાશૈલીમાં બહાર પાડવાથી અનેક ભવ્ય જનો તેનો લાભ લેતા થાય છે અને તેને પરિણામે તેઓને અજ્ઞાનાંધકાર દૂર થતાં તેઓ પ્રબુદ્ધ બને છે અને ખરે માર્ગે સદ્બોધમય બને છે, એ સંદેહ રહિતની હકીકત છે. આ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખી સામાન્ય સ્થિતિવાળા માણસો પણ લાભ લઈ શકે એટલા માટે આવા ઉત્તમ અને ઉપયોગી ન્હાના મ્હોટા ગ્રંથો ઉદાર મહાશયોની આર્થિક સહાયથી છપાવી તેનો વિના મૂલ્યે કે અલ્પ મૂલ્યે ફેલાવો કરવાનું કાર્ય અમે દીર્ઘ કાળ થયા બજાવતા આવ્યા છીએ, એમાં આજે આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી વધારો-ઉમેરો થતો જોઈ અમોને બહુ હર્ષ થાય છે.

શ્રી જિનરાજની દ્રવ્યપૂજા કર્યા બાદ તેમની ભાવપૂજા-ગુણગ્રામ કરવારૂપ-કરવાથી તેનું (પૂજાનું) અનંતગુણ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વખતે જે સ્તવનો બોલાય તે તેમાં રહેલા ભાવની સમજણપૂર્વક બોલાય તો તેથી પ્રભુસ્વરૂપમાં લીનતા-તન્મય થવાય, ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય અને અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય. આવી સ્થિતિ ન થાય તો પૂજાનું ખરૂં ફળ મળે નહિ. તેથી પૂજક જનો સમજણપૂર્વક ઉત્તમ ગ્રંથકારોનાં સ્તવનોવડે પ્રભુભક્તિ કરે અને ઉત્કૃષ્ટ ભાવે લાભ મેળવે એ હેતુને લક્ષમાં રાખી અમે આ વખતે શ્રીમાન યશોવિજયજીકૃત ચોવીશીનું ભાષાર્થ અને વિવેચનયુક્ત પુસ્તક બહાર પાડવાનું પસંદ કર્યું છે.

આ પુસ્તકમાં શ્રી જિનેશ્વરોના ગુણગ્રામ સંબંધીજ વિષય છે. એ

બાબત વિવેચન કર્તાએ પોતાની પ્રસ્તાવનામાં વિસ્તારથી ઘણો સારો પ્રકાશ પાડેલો હોવાથી, અત્ર પિષ્ટપેષણ કરવું અમે દુરસ્ત ધાર્યું નથી. પ્રસ્તુત ચોવિશી ઉપર આજ સુધી અન્ય કોઇ તરફથી વિવેચન લખાઇ પ્રસિદ્ધિ-માં આવ્યું નથી. આ ખોટ આ વિવેચનની પ્રસિદ્ધિથી કાંઇ અંશે પુરાય અને પ્રભુભક્તિના અભિલાષી જીવોને આ પુસ્તક માર્ગદર્શક તથા સહાય રૂપ થઇ પડે તો વિવેચક અને પ્રકાશકના શ્રમનું સાફલ્ય થાય, એટલું અત્ર જણાવવું જરૂરનું ધાર્યું છે. સ્તવનો મધુર શબ્દવાળાં, ગંભીર અને મનોહર સ્વરથી ગવાતાં હોય અને ભક્તિ, જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય રસના દીપક હોય તો તેથી સત્વર ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. જેવા તેવા અર્થવાળાં અને જેવા તેવાના બનાવેલાં સ્તવનો ફળ પણ જેવું તેવુંજ પ્રકટાવે એ સહજ સમજી શકાય તેવું છે. આત્મહિતાભિલાષી જનો આ હકીકત ઉપર લક્ષ આપી સ્તવનો બોલતી વખતે ઉચિત વિવેક સાચવશે એમ અત્ર ભલામણ કરવી અસ્થાને નહિ ગણાય.

વિવેચનકારે પોતાના પ્રથમ પ્રયાસ રૂપે " પાંત્રિશ બોલ વગેરે " ઉપર સરલ અર્થો લખ્યા હતા. તે બુક જૈનશાળોપયોગી નિવડતાં તેની ટૂંક વખતમાં બહુ આવૃત્તિઓ થયેલી છે અને આ તેમનો બીજો પ્રયાસ છે. આ વિવેચન તેમણે શ્રમપૂર્વક લખેલું છે અને અન્ય વિદ્વાન્ મહા-શયોને બતાવેલું છે તેથી તે બહુ ઉપયોગી નિવડશે એવો દરેક સંભવ જણાયાથી તેમની અનુમતિ મેળવી અમે તેને અમારી ગ્રંથમાળાના ચોત્રી-શમા મણકા તરીકે પ્રસિદ્ધિમાં મૂકીએ છીએ અને અમારા આ ગ્રંથને યોગ્ય ન્યાય આપવા વિદ્વાન બંધુઓને વિનવીએ છીએ.

અંતે વિવેચક મિ. દુર્લભદાસ કાળિદાસે પણ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિએ વખતનો ભોગ આપી આ વિવેચન લખવા જે પ્રયાસ સેવ્યો છે તે માટે તેમને અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપતાં ખુશી થઈએ છીએ કે આવાં અન્ય ઉપયોગી કાર્યો આગળ લખવા તેઓ સદા પ્રયત્નશીલ રહેશે અને તેનો લાભ જનસમુદાયને આપશે. ઇતિ શમ્.

સંવત્ ૧૯૭૩ ની ચૈત્રી પૂર્ણિમા, શનિવાર. } પ્રકાશક.

શકે છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખી સહુ કોઈ ભવ્યાત્માઓએ આવાં સ્તવનોનો જેમ બને તેમ વિશેષ આદર કરવો અને તે સાથે તેમાં રહેલો ઉચ્ચ ભાવ સમજવા ખાસ પ્રયત્ન સેવવો એમ તેઓને સાદર વિનવવામાં આવે છે. સ્તવનોનું રહસ્ય સમજાયું હોય તો ગાતી વખતે તેથી અપૂર્વ ભાવ પ્રકટે એ અનુભવસિદ્ધ છે.

આ ચોવિશીનાં દરેક સ્તવનો ઉપર પ્રથમ ભાવાર્થ લખી પછી તેનું મૂળ સમજી શકાય તેટલા પૂરતું વિવેચન લખવામાં આવ્યું છે. વિવેચન લખતી વખતે મૂળને વળગી રહેવા બનતું લક્ષ્ય આપવામાં આવ્યું છે, છતાં કર્તાના પોતાના આશયને કવચિત્ સ્થળે ન પહોંચી શકાયું હોય અથવા તેથી વેગળું જવાયું હોય તો તે નહિ બનવા યોગ્ય છે એમ હું માની શકતો નથી, અને મારી સમજણ પ્રમાણે દરેક વિવેચનકાર આ હકીકતને કબૂલ રાખતા હશે ! ઉપરાંત આવી રીતે વિવેચન લખવાનો મારો આ પ્રથમજ પ્રયાસ છે એટલે તે તદ્દન ભૂલ વગરનું છે એમ હું હિંમતથી કહી શકું નહિ. પાઠકવર્ગને તેથી પ્રાર્થના છે કે મારી આ અસમર્થતાને ક્ષંતવ્ય ગણી મને હિતબુદ્ધિથી એમાં રહેલી સ્ખલના બાબત સૂચવવું. એથી એઓનો હું મારા ઉપર ઉપકાર થયેલો ગણીશ.

વિવેચનની આદિમાં દરેક પ્રભુનાં નામોના સામાન્ય અર્થો લખવામાં આવ્યા છે કે જેથી કોઈ પણ પ્રભુના નામનો અર્થ યાતિશે પ્રભુને લાગુ પડી શકે છે. આવું અર્થજ્ઞાન મગજમાંથી ગમે તે પ્રભુનું સ્તવન એકથી વધારે ' આ મૂળનાયક ભગવાનનું બીજું છે અને સ્તવન બીજા ભગવાનનું છે' એવી માન્યતા દૂર થઈ જાય છે અને તેમ યથાર્થ ભાવમાં રમણતા-શનિ પહોંચતી નથી. સામાન્ય અર્થો આ આશયથી દાખલ કરવામાં આવ્યા છે તે ઉપયોગી થશે એવી આશા રાખવામાં આવી છે.

દરેક સ્તવન જુદી જુદી હકીકત દર્શાવે છે. તેમાં પણ ત્રીજું, ચોથું, ઠું, આઠમું, નવમું, અગ્યારમું, બારમું, તેરમું, પંદરમું, સોળમું, અઢારમું

ઓગણીશમું અને વિશમું એ સ્તવનો ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવાં છે, તેથી એનાં ઉપર વિવેચન લખતી વખતે તેમાં દર્શેલા ભાવ–રહસ્યને જેમ બને તેમ વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા લક્ષ્યપૂર્વક શ્રમ લેવામાં આવ્યો છે અને તેમાં પણ તેરમા અને વિશમા સ્તવનો ઉપર કાંઈક વિસ્તારથી વિવેચન લખવામાં આવ્યું છે. આ દરેક સ્તવનોની હકીકત અહીં જણાવવા જતાં [illegible] નો વિસ્તાર ઘણો હોવાથી માત્ર ઉપર મુજબ સંક્ષેપમાંજ જણાવીને વાચક વર્ગનું ધ્યાન ખેંચવું દુરસ્ત ધાર્યું છે કે કૃપા [illegible] તેઓ તે તે સ્તવનો તથા તે ઉપરનાં વિવેચનો ખાસ કરીને ધ્યાનપૂર્વક [illegible] તથા [illegible] દ્રવ્ય–સહાય.

કર્તાએ આ ચોવિશી આપ [illegible] રચનામાં [illegible] પરંતુ તે અર્થમાં ઘણી ગંભીર છે. [illegible] સ્તવનના [illegible] તેઓએ ઘણા ઊંડા [illegible] છે. બુદ્ધિમાનો [illegible] ભાવાર્થ લખવા માટે તેટલા [illegible] બુદ્ધિની મંદતાને લીધે અર્થનું [illegible] છે. તેથી પણ [illegible] કોઈને [illegible] ભાને વાચકો [illegible] બુદ્ધિમાન [illegible] રીતે વિસ્તાર કરવા [illegible] પૂર્વક વિનંતિ [illegible]

આ પુસ્તક [illegible] રીતે [illegible] વધુ કરતાં વાચકવર્ગ [illegible] નિષ્પક્ષ [illegible] કોઈ પણ જાતનું દુરસ્ત ધાર્યું નથી.

આ ચોવિશીના કર્તાના [illegible] અનુકૂળ ને તેના વખત તે ખાસ જાણવું [illegible] અને [illegible] અત્ર ટુંકી જીવન પરિચય આપવામાં આવે છે

કર્તાનું જીવન ચરિત્ર.

પ્રાચીનકાળમાં આત્મપ્રશંસા ન કરવાના અથવા બીજા કોઇ કારણથી જૈન મુનિઓમાં પોતાનાં જીવનચરિત્રો લખવાની પદ્ધતિ અલ્પ હતી તેથી તથા તેમના કોઈ શિષ્ય કે અન્ય કોઇ શ્રાવક તરફથી પણ આ ચોવિશીના કર્તાનું જીવનચરિત્ર લખાયેલું મળી શકતું નથી તેથી, તેમની જન્મતિથિ, જન્મસ્થળ, માતાપિતાનાં નામ, સંસારીપણાનું નામ, દીક્ષાતિથિ તથા ઉપાધ્યાય પદગ્રહણતિથિ વગેરે કાંઇજ ઉપલબ્ધ થઇ શકતું નથી. આ બધી હકીકતો વિનાનું ચરિત્ર નિરસપ્રાય: લાગે પણ સાધનોની ઉપલબ્ધિને અભાવે નિરૂપાયતા છે. મળેલી હકીકતો ઉપરથી અનુમાનો બાંધી ઉપરોક્ત હકીકતોમાંથી કોઇનો પણ નિર્ણય કરવો એ કામ વિદ્વાન્ શોધકોનું હોઇ મેં તે પદ્ધતિ અંગીકાર કરી નથી.

શ્રી હીરવિજય સૂરિના ચોથી પેઢીએ શ્રી નયવિજય ગણી થયા. તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી હતા.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ પછી શ્રી સુધર્માસ્વામીની એકસઠમી પાટે શ્રી વિજયસિંહ સૂરિ થયા. તેમણે સં. ૧૭૦૮માં સ્વર્ગારોહણ કર્યું. તેમના શિષ્ય શ્રી સત્યવિજય ગણી હતા અને તેમના સમકાલીન શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ હતા. તેઓ શ્રી વીરસ્વામી પછી મુખ્ય પાટપરંપરામાં થયા નથી, નહિતર પટ્ટાવલી ઉપરથી પણ તેમના સંબંધની કેટલીએક હકીકતો મળી શકત તેઓ મ્હોટે ભાગે ગુજરાતમાં વિચરેલા છે.

શ્રી સત્યવિજય ગણી ઉપરાંત યોગીરાજ શ્રી આનંદઘનજી તથા ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજીના પણ તેઓ સમકાલીન હતા. ઉત્તમ પુરૂષોની સમકાલીનતા હોય તો એકત્ર મળવાથી શાસનોદ્ધારનાં સારાં કાર્યો થઇ શકે છે અને તે ઉપરાંત અન્યોઅન્ય જ્ઞાનપ્રાપ્તિના પણ સારા લાભો મેળવી શકાય છે. શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના કાકા ગુરૂ હતા.

અન્યદર્શનીઓમાં સ્વદર્શનનું સમર્થ રીતે પ્રતિપાદન કર્યું હોય અથવા પ્રસંગવશાત્ સ્વદર્શનની ઉન્નતિને અર્થે પરવાદીઓને પરાસ્ત કરવા હોય

તો સંસ્કૃત ભાષાના તથા ન્યાયશાસ્ત્રના જ્ઞાનનું ભાન ખાસ કરીને હોવું જોઇએ; તેથી સ્વદર્શનનું સારી રીતે જ્ઞાન મેળવ્યા પછી ખાસ સંસ્કૃત-ભાષાના અને ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસ અર્થે ઉપાધ્યાયજી અને વિનય-વિજયજી મહારાજ કાશી ગયા. (સંસ્કૃત અને ન્યાયનું જ્ઞાન સ્વદર્શનનું સંગીન જ્ઞાન મેળવવા માટે પણ તેટલુંજ ઉપયોગી છે.) તે વખતે ત્યાં બ્રાહ્મણોનું ઘણું પરિબળ હતું તેથી તેઓને અજ્ઞાતાવસ્થામાં (જૈન સાધુનો વેશ મૂકી દઇ યશોલાલ અને વિનયલાલ નામો ધારણ કરીને) બ્રાહ્મણગુરૂ પાસે અભ્યાસ કરવો પડ્યો. તેઓએ પોતાની કુશાગ્રબુદ્ધિના યોગે અને વિનયાદિ ગુણોથી ગુરૂને પ્રસન્ન કરી ઘણું સારૂં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને અનેક સભાઓમાં જય મેળવ્યા; તે ઉપરથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજને પ્રથમ 'ન્યાય વિશારદ'નું અને પાછળથી ન્યાયના સો ગ્રંથો રચ્યા તે ઉપરથી 'ન્યાયાચાર્ય' નું એમ બે માન ભરેલાં પદો (બિરૂદો) અન્ય મતના વિદ્વાનો તરફથી આપવામાં આવ્યાં, એટલુંજ નહિ પણ તેમના ગુરૂએ તો પોતાની પુત્રી પરણાવવાની પણ માગણી કરી હતી. કાશીમાં તેઓ બાર વર્ષ રહ્યા હતા.

કહેવાય છે કે તેઓના વિદ્વાન અને ધુરંધર બ્રાહ્મણગુરૂ એકદા દુર્દશાને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે આ બન્ને મહારાજને શોધતાં શોધતાં તેઓ ખંભાતમાં આવ્યા. બન્ને શિષ્યોને ગુરૂને જોઇ, જેમ સ્વાભાવિક રીતે થવું જોઇએ તેમ, અતીવ આનંદ થયો. કુશળ સમાચાર પૂછતાં તેમની દુઃસ્થિતિ જાણી બહુ દિલાસો કરવા સાથે શ્રાવકોને સૂચના કરતાં રૂ. ૭૬૦૦૦) જેવી નાદર રકમ તેમને ભેટ તરીકે અપાવી. ગુરૂ પ્રત્યે તેમની કેટલી ભક્તિ હતી ? એ સમજવા માટે આટલી હકીકત પૂરતી છે.

સ્થાનકવાસી મતની ઉત્પત્તિ તેમના વખત અગાઉ થયેલી હતી તેઓનું તે વખતે ઘણું પ્રાબલ્ય હતું, પણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પ્રતિમાશતક ગ્રંથ સટીક બનાવી તેનું સ્વરૂપ સમજાવવા ખાસ પ્રયત્ન સેવ્યો હતો, તેથી ઘણા ભવ્ય જીવો પ્રતિમાની સ્થાપના તથા પૂજાભક્તિ વગેરેમાં દૃઢ આદરવાળા થયા હતા.

તેમના વખતમાં કેટલાએક સાધુઓ અમુક અંશે પરિગ્રહધારી તથા શિથિલાચારી બની ગયા હતા, તેથી શ્રી વિજયસિંહ સૂરિની આજ્ઞાથી તેઓએ શ્રી સત્યવિજયજી ગણીના સહચારી થઈ શુદ્ધ ક્રિયામાર્ગના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવામાં પ્રબળ પુરૂષાર્થ ફોરવી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. તે વખતથી શ્વેત વસ્ત્રનું પીત વસ્ત્રમાં પરિવર્તન થયું અને શ્વેત વસ્ત્રધારી શિથિલાચારીઓ યતિ કહેવાયા.

તેઓને વ્યાકરણનું અને ન્યાયશાસ્ત્રનું તેમજ માગધી અને ગુજરાતી ભાષાનું ઘણું સારૂં જ્ઞાન હતું, એમ તેમના રચેલા અનેક ગ્રંથો ઉપરથી સહજ સમજી શકાય તેમ છે. ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરિ (આત્મારામજી) મહારાજે તેમને માટે આ પ્રમાણે લખ્યુ છે. "મહામહોપાધ્યાય, ષટ્શાસ્ત્રવેત્તા, ન્યાયવિશારદ બિરૂદધારક, મહા વૈયાકરણી, તાર્કિક શિરોમણિ, બુદ્ધિના સમુદ્ર." તેથી તેમનું પાંડિત્ય તથા સામર્થ્ય જણાવવા માટે આથી વિશેષ લખવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. વળી હું પામર આથી વિશેષ શું લખી શકું ?

તેઓ સિદ્ધાંતોની અપેક્ષાઓ બહુ સારી રીતે સમજ્યા હતા અને તેથી જ્ઞાન કે ક્રિયામાર્ગ અથવા નિશ્ચય કે વ્યવહારમાર્ગમાંથી કોઇ એકની પુષ્ટિ કરવા જતાં ઇતર માર્ગની ન્યૂનતા, લઘુતા કે અવગણના તેઓનાથી ક્યારે પણ થઇ નથી. આથી જૈનોમાં તેમનું વચન સપ્રમાણ—ટંકશાળી ગણાય છે અને તે તદ્દન વાસ્તવિક છે.

તેઓએ ૧૧૦ ગ્રંથોની રચના કરી છે તે પૈકી કેટલાએકની યાદી આ નીચે આપેલી છે, કારણ કે બધાનાં નામો પણ મળી શક્યાં નથી. બીજા નામોવાળા ગ્રંથો પણ બધા લભ્ય નથી. ખંભાતમાં રહી ન્યાયના બે લાખ શ્લોકો લખ્યા અનેક વાદીઓને જીતી જયપતાકા મેળવી એ મહાત્મા ડભોઇ ગામમાં સં. ૧૭૪૫ ના માહ શુદિ પાંચમને રોજ સ્વર્ગવાસી થયા, એટલે તેમને થયાને આજે ૨૨૮ વર્ષો થયેલાં ગણાય. ડભોઇમાં તેમની ચરણપાદુકા અદ્યાપિ મોજુદ છે, જે ભાગ્યશાળી ભવ્ય

આ ચરિત્ર લખવામાં શ્રી જ્ઞાનસાર (અષ્ટક) ના ભાષાંતરકાર શા. હીપચંદ છગનલાલ બી. એ. એઓએ એ ગ્રંથમાં પ્રસ્તાવના પછી શ્રીમદ્દનું જીવનચરિત્ર લખેલું છે તેનો મુખ્ય આધાર લેવામાં આવ્યો છે, તેથી તેમનો આ સ્થળે આભાર માનું છું.

પ્રતિ એમના સંબંધની ત્રણ ચાર દંતકથાઓ લખી આ ચરિત્રને પૂર્ણ કરીશ. આ દંતકથાઓ સંભવિત હોઇ તેની હકીકતો જાણવાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજનો ક્ષયોપશમ કેટલો બધો પ્રબળ હતો ! તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે; છતાં તે હકીકતો સર્વાંશે સત્ય છે એમ હું કહી શકતો નથી. આ સિવાય બીજી અસંભવિત દંતકથાઓ છે પણ તેને અહીં દાખલ કરવા યોગ્ય ગણી નથી.

૧

બાલ્ય વયમાં, માતા ઉપાશ્રયે પ્રતિક્રમણ કરવા જતાં ત્યારે તેમની સાથે પોતે જતા. એક દિવસ ઉપાશ્રયે કોઇ પ્રતિક્રમણ કરાવનાર નહિ હોય તેથી માતાએ ખેદિત થઇને કહ્યું ' વત્સ ! આજે હું પ્રતિક્રમણ કરી શકીશ નહિ ! ઉપાશ્રયે કોઈ કરાવનાર નથી ! ' પુત્રે કહ્યું ' માતા ! શા માટે ખેદિત થાઓ છો ? ચાલો ! હું તમને પ્રતિક્રમણ કરાવું ! ' પછી માતાના આશ્ચર્ય સાથે તેઓએ તેમને પ્રતિક્રમણ કરાવ્યું. કહેવાની જરૂર નથી કે ઉપાશ્રયે જતાં માત્ર સાંભળવાથીજ એમને પ્રતિક્રમણ મુખપાઠે થઇ ગયું હતું. આ હકીકત જાણવામાં આવતાં ગુરૂએ માતા પાસે તે પુત્રની માગણી કરી જે તેમણે સહર્ષ સ્વીકારી.

૨

કાશીમાં તેમના વિદ્યાગુરૂ એક ગ્રંથ કોઇને શિખવતા ન્હોતા તેથી યશોવિજયજી અને વિનયવિજયજીને પણ એ ગ્રંથ ન શિખવ્યો. એકદા બારણાં બંધ કરી તે ગ્રંથનું પઠન કરતા હતા તે વખતે બારણાંની બહાર બેસીને તેઓ બન્નેએ તે ગ્રંથ ધારી લીધો અને સ્વસ્થાને જઇ લખી લીધો. કેટલાક આ બાબત એમ પણ કહે છે કે એક વખત ગુરૂ બહારગામ

ગયા હતા ત્યારે કોઇ યુક્તિથી ગુરૂપત્ની પાસેથી તે ગ્રંથ તેઓએ એક રાત્રિ માટે મેળવી લીધો અને સ્વસ્થાને જઈ બન્નેએ ધારી લીધો; બાદ સ્મરણ-પરથી લખી લીધો.

૩

કાશીમાં કોઇ વાદી વિવાદ અર્થે આવ્યો. કોઇ તેને જીતી ન શક્યું ત્યારે આ બન્ને મહાનુભાવોએ ગુરૂને કહ્યું કે ' આજ્ઞા હોય તો અમે તેને જીતવા જઇએ, પણ અમે અમે તે વેશ લઇએ એ બાબત આપે વાંધો ન લેવો !' ગુરૂએ અનુજ્ઞા આપી એટલે તેઓ જૈનમુનિનો વેશ ધારણ કરીને ગયા અને વાદીને પરાસ્ત કર્યો. બાદ ગુરૂ પાસે આવીને કહ્યું કે ' અમે જૈન સાધુ ઓજ છીએ, હવે અમે અહીં નહિ રહી શકીએ ! કૃપા કરી અમને જવાની અનુજ્ઞા આપશો અને અમારા લાયક કોઇ કાર્ય પડે તો અમને જણાવી ઉપકૃત કરશો અગર અમોને મળશો. 'ઇત્યાદિ કહી વિદાય થયા. કોઇ એમ કહે છે કે જૈન મુનિનો વેશ લીધા વિના ગયા પણ વાદીને શક ગયો કે જૈનો સિવાય આવું બારીક જ્ઞાન કોઇ ધરાવી શકે નહિ ! અને તેથી બન્ને બાજુથી વાદી વિદાય થઇ ગયો અને તેઓ પણ ત્યાંથી નિકળી આવ્યા.

૪

એકદા વિહાર કરતાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કોઇ ગામમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં અન્ય સાધુઓ સાથે તેઓ પ્રતિક્રમણ કરતા હતા. સજ્ઝાય કહેવાના અવસરે કોઇ શ્રાવકે ગુરૂને સૂચના કરી કે ' આગંતુક મુનિ કાશીમાં બાર વર્ષ અભ્યાસ કરી આવ્યા છે તેથી તેમને ભગવતીસૂત્રની સજ્ઝાય બોલવાનું કહો !' ગુરૂએ સૂચના કરી.ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું કે 'મને તે સજ્ઝાય આવડતી નથી.' તે ઉપરથી તે શ્રાવકે ટીકા કરી કે ' ત્યારે શું કાશીમાં બાર વર્ષ રહીને ઘાસ કાપ્યું !' તે સાંભળી ઉપાધ્યાયજી મૌન રહ્યા પણ બીજેજ દિવસે તેમણે એજ સૂત્ર ઉપર સજ્ઝાય રચી અને પ્રતિક્રમણ વખતે આદેશ મેળવી કહેવા માંડી. વખત બહુ થવા લાગ્યો તેથી સર્વ અકળાયા અને અકળામણ જાહેર કરી. ઉપાધ્યાયજીએ તો તે કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું. અંતે પેલા

ટકોર કરનાર શ્રાવકે પણ અકળામણ જાહેર કરી ત્યારે ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું કે ' કાશીમાં બાર વર્ષ રહીને ઘાસ કાપ્યું છે તેના આ પૂળા બંધાય છે !' આથી તે શ્રાવક ઝંખવાણો પડી ગયો અને તેણે ઉપાધ્યાયજીની ક્ષમા યાચી.

આ પ્રમાણે એમના જીવનને લગતી હકીકતો છે, તે અહીં પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

છેવટે આ ચોવિશીના અર્થ ધરાવવા માટે પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિશ્રી ચારિત્રવિજયજીનો, પ્રથમના તેર સ્તવનોના વિવેચનનો મ્હોટો ભાગ ધૈર્યપૂર્ણ સાંભળી તે પ્રત્યે પોતાની પ્રસન્નતા દર્શાવી કેટલીએક સૂચનાઓ કરવા માટે શાંતમૂર્તિ મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજીનો અને પછીના અગ્યાર સ્તવનોના વિવેચન લખવામાં કેટલેક સ્થળે ઉપયોગી માર્ગશૈલી બતાવવા માટે શ્રી મ્હેસાણા પાઠશાળાના એસિo સેક્રેટરી મિo વણીભદાસ હાવાભાઈનો શિષ્ટ જનોની પ્રણાલિકાને અનુસરીને અત્ર ઉપકાર માનવામાં આવેછે.

આ પ્રસ્તાવનાનો ઉપસંહાર કરતાં એક ખાસ હકીકત જો હું ન જણાવું તો હું ખરેખર કૃતધ્નજ ગણાઉં ! એ હકીકત એ છે કે આ ચોવિશી ઉપર લખેલું વિવેચન બહુ શ્રમ વેઠીને ખાસ લક્ષ્યપૂર્વક સાક્ષર શ્રાદ્ધવર્ય શ્રીયુત શેઠ કુંવરજી આણંદજીએ સાદ્યંત તપાસ્યું છે એટલુંજ નહિ પણ સ્થળે સ્થળે સુધારા તથા વધારા કરીને શોભાવ્યું છે—અલંકૃત કર્યું છે. એમના તરફથી જો મને ઉપર લખેલી સહાય ન મળી હોત તો આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય થઇ શકત કે નહિ ! એ શંકાશીલ હતું. તેથી આમાં જે કાંઇ સારૂં જોવામાં આવે તે એમનું છે અને નબળું મારૂં છે એટલી વાત પણ સાથેજ જણાવી દઉં છું. એમનો હું એ બાબત શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઉપકાર માનું છું પણ તેટલા માત્રથી એમનો બદલો મારાથી વળી શકતો નથી.

આ અર્થ લખવામાં કર્તાના આશયથી કાંઇ પણ વિપરીત લખાયું હોય અથવા બુદ્ધિચાતુર્ય બતાવવા જતાં કાંઇ જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તો તેને માટે મિચ્છામિદુક્કડં આપું છું.

મ્હેસાણા, કાર્તિકી પૂર્ણિમા
સં. ૧૯૭૩.

દુર્લભદાસ કાલિદાસ.
વિવેચક.

અનુક્રમણિકા.

ॐ

न्यायविशारद न्यायाचार्य

श्रीमान् यशोविजयजी विरचित

चोविशी.

१ श्री ऋषभदेव स्वामीनुं स्तवन.

જગજીવન જગવાલહો, મરૂદેવીનો નંદ લાલરે;
મુખ દીઠે સુખ ઉપજે, દરિશન અતિહિ આનંદ લાલરે, જગ.૧

ભાવાર્થ:—જગતના જીવનરૂપ, જગતને વ્હાલા (એવા શ્રી ઋષભ પ્રભુ) મરૂદેવી (માતા) ના પુત્ર (છે). (તેમનું) મુખ જોવાથી સુખ ઉપજે છે (અને) દર્શન તો અત્યંત આનંદકારક (છે).૧

વિવેચન:—સામાન્ય કેવળીમાં પ્રધાન તેમને ઋષભ કહીએ. કેવળજ્ઞાને કરી સમાન હોવા છતાં તીર્થંકરનામકર્મે કરી વિશેષ એવા પ્રથમ પ્રભુની સ્તવના કરતાં ઉપાધ્યાયજી શ્રીમદ્યશોવિજયજી કહે છે—ભવ્ય જીવો સમક્ષ પ્રભુસ્વરૂપનો પ્રકાશ કરતાં અથવા સ્વયમેવ પ્રભુસ્વરૂપની વિચારણા કરતાં સ્વગત કહે છે. સંસારમાં આધિ (માનસિક પીડા), વ્યાધિ (શારીરિક પીડા) અને

ઉપાધિ (બીજી અનેક પ્રકારની કુટુંબ આદિ સંબંધી પીડા થી સમયે સમયે ભાવમરણ (આત્મ ગુણ આચ્છાદનરૂપ) પામે જીવોને ઉપદેશ દ્વારા સાતા ઉપજાવી એ પીડાઓથી મુક્ત કરી ટ વાડનાર-ફરી એવાં મરણો પ્રાપ્ત ન થાય એવી અમર સ્થિતિ પમા ડનાર અને તેથીજ જગતના જીવોને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિ એવા શ્રી મરૂદેવી માતાના હર્ષોત્પાદક શ્રી ઋષભપ્રભુ પુત્ર છે. 'લાલ' શબ્દનો અર્થ ગુણે કરી શોભતા એવો થઈ શકે અથવા પદના ગાનની અનુકૂળતા અર્થે પણ એનું યોજન થયેલું ગણી શકાય. એ પ્રભુના મુખ ઉપર શાંતિ-નિર્વિકારતાની પ્રભા એવા રૂપમાં ફેલાયલી છે કે સંસાર તાપથી તપ્ત જનો સ્થિર દૃષ્ટિવડે એ મુખને જોતાં પરમ આહ્લાદને પામે છે અને પોતાની પીડા માત્ર ભૂલી જાય છે અને તેમને આત્મ દર્શન-સમ્યગ્ દર્શન-સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તો અત્યંત, વાસ્તવિક અને અનંત આનંદજનક થાય છે કારણ કે એથી પરંપરાએ અલ્પ કાળમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે અને ત્યાં ખરૂં સુખ પ્રકટે છે.

આંખડી અંબુજ પાંખડી, અષ્ટમી શશી સમ ભાલ લાલરે;
વદન તે શારદ ચંદલો, વાણી અતિહિ રસાલ લાલરે, જગ.૨

ભાવાર્થ:—(એ પ્રભુની) ચક્ષુઓ કમળની પાંખડી સમાન (છે), કપાળ આઠમના ચંદ્રમા જેવું (છે), મુખ શરદૃતુના ચંદ્ર જેવું (છે) અને વાણી અત્યંત રસિક (છે). ૨

વિવેચન:—એ પ્રભુની ચક્ષુઓ કમળના પુષ્પની પાંખડી જેવી વિકસિત-ખીલેલી છે, એમનું કપાળ આઠમના ચંદ્રમા જેવું અર્ધ ગોળ છે, એમનું મુખ આસોમાસની પૂર્ણિમાના પૂર્ણ ચંદ્ર જેવું

ગોળાકૃતિવાળું, પ્રકાશિત અને અત્યંત શીતળતા ઉત્પન્ન કરનારૂં છે. જો કે દરમાસે પૂનમની રાત્રિએ ચંદ્ર પૂર્ણજ હોય છે છતાં શરદ્ પૂનમની રાત્રિએ ચંદ્રમા વિશેષ રળીયામણો તથા વિશેષ શીતલતાકારક હોય છે તેથી અત્ર એ ચંદ્રમાની ઉપમા આપી છે. વળી એમની વાણી ઘણોજ રસ ઉપજાવનારી છે. એને સાંભળતાં તૃપ્તિજ થતી નથી-ફરી ફરી એના શ્રવણની ઇચ્છા રહ્યાજ કરે છે. ૨

લક્ષણ અંગે વિરાજતાં, અડહિય સહસ ઉદાર લાલરે;
રેખા કરચરણાદિકે, અભ્યંતર નહિ પાર લાલરે, જગ૦ ૩

ભાવાર્થઃ—(એ પ્રભુના) શરીર ઉપર એક હજારને આઠ મોટાં લક્ષણો શોભે છે, હાથ પગના તળીયાં ઉપર અનેક પ્રકારની શુભ રેખાઓ હોય છે, (અને શરીરની) અંદરનાં લક્ષણો તો પારવિનાનાં-અનંતાં છે. ૩.

વિવેચનઃ—એ પ્રભુના હસ્ત અને પાદને વિષે છત્ર, ચામર, યવ, પદ્મ, શ્રીવત્સ, સ્વસ્તિક અને ચક્ર આદિ અનેક પ્રકારની રેખાઓ હોય છે. શરીર ઉપર એક હજારને આઠ શ્રેષ્ઠ તથા મનોહર લક્ષણો-ચિન્હો હોય છે કે જે એ પ્રભુની ઉત્તમ પુરૂષતા સૂચવે છે. લોકોત્તર પુરૂષ વિના એવાં બાહ્ય લક્ષણોનો સદ્ભાવ હોતોજ નથી. આ તો અંગના બાહ્ય લક્ષણોની વાત કરી, બાકી એમનાં અંતર્ગત લક્ષણો-આત્મિક ગુણોનો તો પારજ નથી-તે તો અનંત છે. ૩

ઈંદ્ર ચંદ્ર રવિ ગિરિતણા, ગુણ લહી ઘડીયું અંગ લાલરે;
ભાગ્ય કીહાંથકી આવીયુ, અચરિજ એહ ઉત્તંગ લાલરે, જ.૪

ભાવાર્થઃ—ઈંદ્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય (અને) પર્વતના ગુણો લઈને (એ પ્રભુનું) અંગ ઘડવામાં આવ્યું તે તો બરાબર છે પરંતુ આવું (ઉત્કૃષ્ટ) ભાગ્ય ક્યાંથી આવ્યું ? એ મ્હોટું આશ્ચર્ય (છે કારણકે ઈંદ્રિ ચંદ્રાદિકનું ભાગ્ય તેવું હોતુ નથી.) ૪

વિવેચનઃ—વિધાતાએ-દેવે ઈંદ્રનો રૂપગુણ લઈ, ચંદ્રનો સૌમ્ય (શીતલતા) ગુણ લઈ, સૂર્યનો પ્રતાપ ઉર્ફે તેજ ગુણ લઈ તથા પર્વતનો ધૈર્ય (અડગ સહનશીલતા) ગુણ લઈ એ પ્રભુના શરીરનું નિર્માણ કર્યું છે તે તો બરાબર છે, ઉત્કૃષ્ટ પુન્ય યોગે એવી શરીર રચના થાય છે. કોઈ પણ અન્ય પુરૂષના સંબંધમાં અંગ રચનાની પણ આવી ભવ્ય સ્થિતિ બનતી નથી પરંતુ પ્રભુનું જે અદ્ભુત ભાગ્ય છે તે ક્યાંથી આવ્યું ? એ મહદ્ આશ્ચર્ય છે. એમની એ દિવ્યતા—અસામાન્યતા મ્હોટી અજાયબીમાં ગરકાવ કરે છે કે આવું મહાભાગ્ય એ પ્રભુને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું ? કેમકે ઈંદ્ર, ચંદ્ર, રવિ કે ગિરિનું ભાગ્ય એમના કરતાં અનંતમે અંશે પણ નથી. પ્રભુમાં, ઈંદ્રાદિવડે પૂજનીયતા, કેવળજ્ઞાન, સર્વ જીવો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે એવી વાણીની લબ્ધિ અને પોતાની આસપાસ ૫૦૦ ગાઉમાં રોગનો અભાવ એ વગેરે અતિશય રૂપ જે મહાભાગ્ય છે તે ઈંદ્રાદિમાં નથી એ ભાવ અત્ર સમજવો. ૪

ગુણ સઘળા અંગે કર્યા, દૂર કર્યા સવિ દોષ લાલ રે;
વાચક યશવિજયે થુણ્યો, દેજો સુખનો પોષ લાલ રે, જગ.૫

અજિતનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ભવ્યજને સમક્ષ અથવા સ્વગત કહેછે કે મને સાચી પ્રીતિ-ખરો પ્રેમ શ્રી અજિતનાથ પરમેશ્વર સાથે જાગ્યો છે તેથી એ પ્રભુ વિના અન્ હરિહરાદિ દેવોની સંગતિ મને ગમતીજ નથી. કારણકે પ્રીતિ ઉ ત્પન્ન થવાનાં જે નિમિત્ત કારણો શ્રી અજિતનાથ પ્રભુમાં છે તેવ ઉપરોક્ત અન્ય દેવોમાં નથી. ગુણ હોય ત્યાં સ્વાભાવિક પ્રીતિ થાય છે. ગુણની હીનતા હોય અને દોષો વર્ત્તતા હોય ત્યાં પ્રીતિ કયાંથી થાય? આ બાબતના સમર્થનમાં અત્ર દૃષ્ટાંત આપે છે કે-જે ભ્રમર માલતીના પુષ્પની સુગંધથી આકૃષ્ટ થઇ તેમાં લુબ્ધ થયેલો હોય તે બાવળના ઝાડ ઉપર બેસે? બાવળના ઝાડમાં માલતીના પુષ્પની જેમ ભ્રમરને આકર્ષવા જેવા સુગંધ ગુણજ કયા છે? કે જેથી ભ્રમર તેના ઉપર વિશ્રાંતિ લેવા-સ્થિતિ કરવા લલચાય! ૧

- -

ગંગાજળમાં જે રમ્યા, કિમ છીલર હો રતિ પામે મરાળ
સરોવર જળધર જળ વિના, નવિ ચાહે હો જગ ચાતક
બાળકે, અજિત૦

ભાવાર્થ—શું ગંગાના જળમાં રમેલો રાજહંસ ખાબોચીયાના જળમાં આનંદ પામે? વળી મેઘના જળ વિના ચાતક બાળક સરોવરનું જળ (ચાહે?) ન ચાહે. ૨

વિવેચન.—બીજુ દૃષ્ટાંત કહે છે. ગંગાનદીના વ્હોળા અને નિર્મળ પાણીમાં વિહરેલો-ક્રીડા કરેલો રાજહંસ ખાબોચીયાના ગંદા અને છીછરા પાણીમાં ક્યાંથી આનંદ પામે? વળી બાળ એવું ચાતક પક્ષી પણ વર્ષાદની ધારાના જળવિના સરોવર (જે

ભરેલેને તે જલપ્રપૂર્ણ હોય) ના પાણીથી શું તૃપ્તિ પામે ? ક્યાંથી તૃપ્તિ પામે ! ચાતકબાળના ગળામાં એક છિદ્ર હોય છે તેથી તે ગમે તે જળાશયનું પાણી પીએ તોપણ તે (પાણી) તે છિદ્રદ્વારા બહાર નીકળી જાય છે–તેના પેટમાં ઉતરતું નથી, તેથી તે બીચારાને તૃપ્તિ થતીજ નથી–તૃષા સદાને માટે રહે છે. વર્ષાઋતુ વખતે તે એવી રીતે ચીર્હુ–આડું શયન કરીને પડી રહેછે કે જળધારા તેના છિદ્રદ્વારા તેના ઉદરમાં પહોંચે છે અને ત્યારેજ તે પૂર્ણ રીતે પોતાની તૃષા છીપાવી શકે છે. સ્થિતિ આમ હોવાથી તેને બીજા જળાશયના જળથી તૃપ્તિ ન થાય એ દેખીતું છે. ૨

કોકિલ કલકૂજિત કરે, પામી મંજરી હો પંજરી સહકારકે;
ઓછાં તરૂવર નવિ ગમે, ગિરૂઆશું હો હોયે ગુણનો
પ્યાર કે, અજિત૦ ૩

ભાવાર્થ.—કોયલ મનોહર આંબાનો મોર ખાઈને મધુર શબ્દ કરેછે. તેને ઇતર વૃક્ષો ગમતાંજ નથી. મોટાઓની સાથેજ ગુણાનુરાગ થાય છે. ૩

વિવેચન:—કોયલ પક્ષી જ્યારે શ્રેષ્ઠતરૂ–આમ્ર વૃક્ષનો મોર ખાય છે ત્યારે તેનો પંચમ સ્વર અતિ સ્વચ્છ રૂપમાં ખીલી નીકળે છે. તે વખતનું તેનું ગાન–નાદ શ્રોતાઓના કાનને બહુ પ્રિય લાગે છે, જે અનુભવસિદ્ધ છે. આવી ગાનને ખીલવનારી સ્થિતિ–સ્વરને પૂર્ણ રીતે સુધારનારૂં સાધન જે વૃક્ષોમાં ન હોય તે વૃક્ષો પછી ભલેને શ્રેષ્ઠ વૃક્ષોની ગણનામાં ગણાતા હોય તોપણ તે કોયલને કશાં કામનાં–ઉપયોગનાં નથી. શું કોયલને તેના ઉપર પ્રીતિ

થાય? નજ થાય! કેમકે ગુણોવડે જેઓ મ્હોટા હોય તેવાઓની સાથેજ ગુણોની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રીતિ થાય છે. ગુણ વગરના જે હોય તે મ્હોટા ગણાય નહિ અને તેઓની સાથે પ્રીતિ પણ થાય નહિ એમ અત્ર કહેવાનો આશય છે. ૩

કમલિની દિનકર કર ગ્રહે,
વળી કુમુદિની હો ધરે ચંદશું પ્રીત કે;
ગૌરી ગિરીશ ગિરિધર વિના,
નવિ ચાહે હો કમલા નિજ ચિત્તકે, અજિત૦ ૪

ભાવાર્થઃ—કમલિની (સૂર્યવિકાસી કમળ) સૂર્યનાં કીરણોનેજ ગ્રહણ કરેછે અને કુમુદિની (ચંદ્રવિકાસી કમળ) ચંદ્ર સાથેજ પ્રીતિ ધરાવે છે. પાર્વતી શંકરવિના (તથા લક્ષ્મી વિષ્ણુ વિના પોતાના ચિત્તથી બીજાને) ચાહતી નથી.

વિવેચનઃ—ચોથું દૃષ્ટાંત કહેછે.-સૂર્યના ઉદયથી જેની વિકસ્વરતા થાય છે એવી કમલિનીને સૂર્ય વિના બીજું કોણ ખીલવવા સમર્થ છે? સ્થિતિ એવી હોવાથી તે તેનેજ આદર આપે તો તે તદ્દન બનવા યોગ્ય છે. તેમજ ચંદ્રના ઉદયથી જેની વિકસ્વરતા થાય છે એવી કુમુદિની ચંદ્ર ઉપરજ પ્રેમ ધરાવે—અન્યની સામે દૃષ્ટિપાત પણ ન કરે તો તે પણ તેટલુંજ બનવા યોગ્ય છે. વળી પાર્વતી શંકરને અને લક્ષ્મી વિષ્ણુનેજ ચાહે છે તે પણ વાસ્તવિક છે. જેનાં મનોવાંછિત જેનાથી ફળે તે તેને ચાહે, બીજાને ન ચાહે એમાં નવાઈ નથી. કદાપી ચાહે એમ ઘડીભર માનીએ તોપણ તેથી તેના (ચાહનારના) ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ લેશ પણ થઈ શકતી

રીતે પામતું જ નથી. હું જ્યારે અને ત્યારે એજ પ્રભુના ગુણગ્રા કરી મારો અમૂલ્ય સમય સફળપણે વ્યતીત કરૂં છું–લક્ષ મૂલ્યવાન ક્ષણ સાર્થકતા પૂર્વક નિર્ગમું છું. મારૂં સર્વસ્વ એજ છે અને મ જન્મસાફલ્ય પણ એથીજ છે. પ્રીતિની આ સ્થિતિ અને એ સંગના આ ઉદ્ગારો ખાસ ધ્યાન દેવા લાયક તથા સદા સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય–હૃદયમાં કોતરી રાખવા યોગ્ય છે. ખરી પ્રીતિ આવીજ હોઈ શકે–આવીજ હોવી ઘટે, એથી અન્ય પ્રકારની પ્રીતિ એ સ્વાર્થમય પ્રીતિ છે અને તે સંસારવર્ધક હોવાથી ત્યા જ્ય છે. કર્તાએ આ ગાથામાં પ્રાંતે પોતાના ગુરૂનું નામ સૂચવ્યું છે જે સ્પષ્ટ હોઈ સમજવું સુગમ છે. ૫

૩ શ્રી સંભવનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

સંભવ જિનવર વિનતિ, અવધારો ગુણજ્ઞાતારે;
ખામી નહિ મુજ ખીજમને, કદીય હોશો ફળદાતારે, સં૦

ભાવાર્થ:—હે સંભવ જિનેશ્વર! હે ગુણજ્ઞ પ્રભુ! (મારી) વિનતિ સ્વીકારો! મારી સેવા ચાકરીમાં ખામી નથી (તો આપ) હવે ફળના આપનારા ક્યારે થશો? ૧

વિવેચન:—ચોત્રિશ અતિશયોના સંભવ (હોવાપણું) જેમને વિષે છે એવા સંભવનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા સ્તુતિકાર કહે છે હે સંભવ પ્રભુ! ભક્તિ કરનાર તરફથી થતી સેવા–ઉપાસના આરાધનાના જાણનારે–સમજનારે નેવા ભક્તજનની કદર કરવી જોઈએ એમ જગતમાં પ્રવૃત્તિ છે તેથી હે ગુણજ્ઞ પ્રભુ! મુજ

છતાં પણ મારી આ અરજ આપ મન ઉપર ન લ્યો-એ માટે દરકાર થાઓ-એ બાબત કાંઈ વિચારજ ન કરો તો પછી આ સ્વરૂપ વિચારી શકવાની પૂર્ણ સ્થિતિએ પહોંચ્યા પછી અને લોકલજ્જા તથા લોકવ્યવહારનો ત્યાગ કર્યા પછી હવે આપને મારા મનોવાંછિતની સિદ્ધિને માટે ખાનગીમાં શું કહેવું? એ બાબત મને કાંઈ સૂઝતું નથી. કોઈ માણસને કાંઈ અરજ કરવી હોય તો તેને પ્રથમ ખાનગીમાં કહેવાય અને પછીથી લોકોની હાજરી વચ્ચે કહેવાય અને તેમ છતાં અરજનો સ્વીકાર ન થાય તો પછી ફરી ખાનગીમાં કહેવાથી કાંઈજ ફળ નથી, એવી લૌકિક પદ્ધતિ છે અને કર્તાએ પણ એજ પદ્ધતિને અનુસરીને પોતાનું વચન અત્ર જણાવ્યું છે. ૨

ખોટ ખજાને કો નહિ, દીજીએ વંછિત દાનોરે;
કરુણાનજર પ્રભુજી તણી, વાધે સેવક વાનોરે, સંભવ૦ ૩

ભાવાર્થ:—આપના ખજાનામાં ખોટ નથી તો વંછિત (વસ્તુ)નું દાન આપો! (એ) પ્રભુની દયા દષ્ટિ (દેવા તોજ) સેવકનો વાન (આત્મિક રંગ) વધે ૩

વિવેચન:—વળી હે કરુણાનિધિ! હું જે વસ્તુની માગણી કરું છું તેની આપના ભંડારમાં જરાપણ ઓછાશ-ઊણપ-ન્યૂનતા નથી! તેમ તે આપવાથી ખૂટી જવાનો આપને ભય નથી કે આપને એ બાબત વિચાર કરવો પડે! માટે આ સેવકજન ઉપર કૃપા લાવી તેની જે ઇચ્છા-માગણી આત્મિક ગુણો પ્રગટ કરાવી આપવાની છે તે પૂરી કરો—તેના મનોરથ પૂરો, આપની કૃપા દષ્ટિ-મીઠી નજર વિના એનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. એવી મહેરબાની દષ્ટિ

તોજ મારી આત્મિક નિર્મળતા થશે અને પશ્ચાત્ ઉત્તરોત્તર-ક્રમે ક્રમે વધશે એમ આ સેવક પોતાના હૃદયમાં બરાબર-નિઃશંકપણે સમજે છે અને તેથીજ આટલી વિનવણી કરે છે તો એ ઉપર આપ જેવા મહાપુરૂષે અવશ્ય ધ્યાન આપવું જોઇએ. ૩

કાળલબ્ધિ નહિ મતિ ગણો, ભાવલબ્ધિ તુમ હાથેરે;
લડથડતું પણુ ગજ બચ્ચું, ગાજે ગયવર સાથેરે, સંભવ. ૪

ભાવાર્થઃ—' કાળલબ્ધિ ' નથી (એમ) મન ન ગણશો કેમકે આપના હાથમાં ભાવલબ્ધિ છે. લથડતું એવું પણ હાથીનું બચ્ચું મ્હોટા હાથીની સાથે ગાજે છે. ૪

વિવેચનઃ—હે ભગવન્! આપ કદાચ એમ જાણશો કે ' અત્યારે મોક્ષગમનને યોગ્ય કાળ નથી ' એટલે કાળલબ્ધિ નથી તો હું આપને નમ્રતાથી જણાવીશ કે કાળલબ્ધિની જરૂર નથી કેમકે આપની પાસે ભાવલબ્ધિ છે-મોક્ષગમન યોગ્ય આત્મ શક્તિ આપને તો વ્યક્ત-પ્રકટ થયેલી છે તો એમ વા જરૂર જેટલી શક્તિ મને આપો! જેથી મારૂં કાર્ય પણ સિદ્ધ થાય! વળી આપ વિચાર કરીને જુઓ કે જે હાથીના બચ્ચામાં ચાલવા જેટલી શક્તિ હોતી નથી-જેની સ્થિતિ ડગમગુ હોય છે-જેના પગ જમીન ઉપર ટકતા નથી તેજ બચ્ચુ જ્યારે મ્હોટા હાથીના સમીપમાં હોય છે ત્યારે કેવું ગાજે છે? તેના અંગમાં કેટલો ઉત્સાહ તથા તેના પગમાં કેટલું જોર-સામર્થ્ય આવે છે? તેજ મુજબ આપ મારામાં શક્તિ પ્રેરો!-પ્રોત્સાહન મૂકો! એટલે હું પણ સ્હેજે ઇષ્ટ સ્થાનપ્રતિ ગમન કરી ત્યા પહોંચી શકીશ! ૪

દેશો તો તુમહિ ભલું,બીજા તો નવિ(બીજા ઓર ન) જાચુરે
વાચક યુશ કહે સાંઈશું, ફળશે એ મુજ સાચુરે, સંભવ. ૫

ભાવાર્થઃ—(જો) દેશો તો, આપજ ભલું (દેશો), બીજાને હું યાચવાનો નથીજ, વાચક યશ સ્વામીને કહે છે કે મારો એ (નિશ્ચય) ખરેખર ફળશે ૫

વિવેચનઃ—હે કૃપાનિધાન ! મને એક બાબતની ચોક્કસ ખાત્રી છે કે હું જે માગું છું તે ભલી વસ્તુ જો દેશો તો આપજ દેશો ! આપ વિના અન્ય કોઈ પણ તે આપવા સમર્થ નથી! આપ વિના અન્ય કોઇની પાસે તે વસ્તુજ નથી તો પછી તે આપે ક્યાંથી ? અને તેઓની પાસે તે બાબત યાચના કરવાથી ફળ પણ શું ? મને એવો નિશ્ચય હોવાથી હું બીજા કોઇની પાસે યાચના કરવા જવાનો પણ નથી. આપની સમક્ષજ દ્રઢતાથી ઉભો છું. એવા વિશ્વાસથી કે વ્હેલા મોડા પણ આપજ કૃપાદાપી થશો. વાચક મહારાજા અંતે સાંઇને–પ્રભુને–શાંત યોગીશ્વરને કહે છે કે મારો ઉપર કહેલો નિશ્ચય–ઉપર જણાવેલી ટેક–પ્રતિજ્ઞા અંતે–અમે ત્યારે પણ ફળશે! ફળશે !! ને ફળશેજ !!! એમાં લેશ પણ અસત્ય–ખોટું કે શંકા રાખવા જેવું નથી. ૫

૪ શ્રી અભિનંદન સ્વામીનું સ્તવન.

દીઠી હો પ્રભુ દીઠી જગગુરૂ તુજ,
મૂરતિ હો પ્રભુ ! મૂરતિ મોહન વેલડીજી;

ભાવાર્થઃ—હે પ્રભુ ! હું તમારી સાથે મળી ગયો હું મારો જન્મ કૃતાર્થ જાણું છું. અને મને હાથમાં ચિ મણિ રત્ન મળ્યું તથા મારા આંગણામાં કલ્પવૃક્ષ ફળ્યો (હું સમજું છું).

વિવેચનઃ—હે દીનનાથ ! તમને મળવાથી હું તમારા સ્વરૂપ પામી ગયો-કોઈ અંશે તન્મય થઈ ગયો, તેથી મારું ઉદ્ય બન્યું એમ હું સમજું છું અને મહા પુન્ય યોગે મનુષ્ય પ્રાપ્ત કર્યો તેની સાચી સફળતા થઈ એમ માનું છું. વળી ચિં મણી રત્ન (જે ચિંતિત વસ્તુ પૂરી પાડે છે તે) વગર પ્ર હાથમાં આવી ગયું એમ માનું છું અને ઈચ્છાનુસાર ભોગસામગ્રી પૂરી પાડનાર કલ્પવૃક્ષ જાણે મારા ઘરના ફળીયામાં ઉગ્યું એ હું સાચી રીતે માની શકું છું. ૨

ભાગ્યા હો પ્રભુ ! ભાગ્યા પુણ્ય અંકુર,
માગ્યા હો પ્રભુ ! મુજ માગ્યા પાસા ઢળ્યાજી;
વૂઠ્યા હો પ્રભુ ! વૂઠ્યા અમીરસ મેહ,
નાઠા હો પ્રભુ ! નાઠા અશુભ, શુભ દિન વળ્યાજી.

ભાવાર્થ – હે પ્રભુ ! મારા પુણ્યના અંકુર પ્રગટ્યા, ... માગ્યા પાસા ઢળ્યા, અમૃત રસના મેઘ વરસ્યા, નાઠા ... ર્ભ અને મારા દિવસો આવ્યા (એમ હું માનું છું) ૩

વિવેચન.—હે ... સાથે આ ... સંબંધ છે. ... ધર્મ પ્રમાણે ... પ્રભુસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરાવી ...

ચાહતાં હો પ્રભુ ચાહતાં સજ્જન હેજે હળ્યાજી.

ભાવાર્થ—હે પ્રભુ ! (જેમ) ભૂખ્યાને ઘેવર મળ્યા, તરસ્યાને અમૃત મળ્યું, થાકેલાને પાલખી મળી અને જે સ્વજનોને મળવા ઇચ્છા હતી તે સ્વજનો હેતપૂર્વક મળી ગયા (એમ હું માનું છું.)

વિવેચનઃ—આનો સંબંધ પણ બીજી ગાથા સાથે છે. હે પ્રભુ વળી હું એમ માનુંછું કે ભૂખ્યા મનુષ્યને ઘેવરનું ભોજન મળ્યું (ભૂખ્યાને સૂકો રોટલો પણ સાકર જેવો લાગે તો ઘેવર જેવી ઉત્તમ ગણાતી ચીજ મળે તો તેથી થતા આનંદની તો વાત શી કરવી !), તૃષાતુરને દેવતાઈ જળ (અમૃત) મળ્યું (સામાન્ય પાણી કરતાં અમૃતના પાનથી અતિ-ઘણી તૃપ્તિ થાય એ કહેવાની જરૂર નથી.), થાકેલા માણસને પાલખી મળી ખાડાખડીયા તથા પત્થર અને ટેકરાવાળી ભૂમિ ઉપર રગશીયું ગાડું મળે તો તે પણ થાકેલા માણસને એક આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડે તો પછી પાલખી-સુખાસન મળે તેથી તેને જે વિશ્રાંતિ પ્રાપ્ત થાય તેનું તો વર્ણન જ શું કરવું !) અને ઇચ્છા કરવાની સાથેજ સ્વજનો મળી ગયા એટલુંજ નહિ પણ તેઓ ખરા હેતપૂર્વક મળ્યા એમ હું માનું છું. કૃપાળુ અને પરોપકાર કરવાના સ્વભાવવાળા—એ અર્થેજ પોતાનો જગતને વિષે જન્મ છે એમ માની વર્તનારા સ્વજનો એટલે સંત પુરૂષો નાસીપાસ થઈ ગયેલા—હિંમત હારી બેઠેલા દુઃખી મનુષ્યોને આશ્વાસન-ધૈર્ય આપી તેની મૂંઝવણ—આપત્તિ માત્ર દૂર કરે છે. એમનો મિલાપ થાય અને એઓ આપણી સાથે હળીમળી જાય તે એમની સોબતથી આપણું ખરેખરૂં કલ્યાણ થાય છે. દરેકે પોતાના હિતાર્થે આવા સંતજનને શોધી કાઢી તેની ત્રિકરણ યોગે ભક્તિ કર-

આહ્‌લાદ થાય એ સ્વાભાવિક છે) અને સમુદ્રના જળમાં પડે
અને ઉપર તરી આવી બચવા માટે વલખાં મારતા-તરફડીયા મા
માણસને વહાણ મળ્યું, એમ હું માનું છું. આ દુષમ પંચમકાળ
દુષ્પ્રાપ્ય-બહુ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું તમારૂં દર્શન
પામ્યો તેથી મારી દીર્ઘ કાળની સર્વ આશા ફળવતી થઈ એ
નિઃશંકપણે માની શકું છું. ૫

વાચક હો પ્રભુ ! વાચક યશ તુમ દાસ,
વિનવે હો પ્રભુ ! વિનવે અભિનંદન સુણોજી;
કહી (દી)એ હો પ્રભુ ! કહીએ મ દેશો છેહ,
દેજો હો પ્રભુ ! દેજો સુખ દરિશન તણોજી. ૬

ભાવાર્થ—હે અભિનંદન પ્રભુ ! તમે સાંભળો ! વાચક યશ
તમારો દાસ એ પ્રમાણે વિનવે છે કે હે પ્રભુ ! હવે મને ક્યાં
પણ છેહ ન દેશો અને દરિશનનું સુખ આપજો. ૬

વિવેચનઃ—હે સ્વામી ! તમારો અનન્ય સેવક-જેણે આપ એ
કનેજ નાથ તરીકે સ્વીકાર્યા છે માટે આપનો ખાસ કૃપાપાત્ર
સેવક વાચક યશ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જણાવીને છેવટે વિનતિ કરે
છે કે હે પ્રભુ ! તમે એક વાર મને દર્શન આપ્યું છે તો હવે કદી
પણ મને છેહ ન દેશો અથવા સમકિતને આવરનારાં કર્મરૂપ આ
વરણોને દૂર કરીને મહા પ્રયાસે મેં તમારૂં દર્શન એટલે સમકિત
મેળવ્યું છે તો તેથી હું કયારે પણ પતિત ન થાઉં-એ દર્શન
ગુમાવી ન બેસું, એટલી કૃપા આપ અવશ્ય કરજો-વારંવાર ભવો

ભવમાં મને દર્શન આપજો અને તેનીજ સાથે મને ઉચ્ચતમ કોટિનું સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવી તેથી પરંપરાએ મળતું જે દર્શનનું અર્દ્ધ સુખ (મોક્ષ ફળ) તે મને આપજો (પ્રાપ્ત થયેલું ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ ચાલ્યું ન જતાં તે ક્ષાયિકના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય એવી માગણી અત્ર કર્તાએ કરેલી સમજાય છે). તે સાથે પ્રભુના દર્શનસંબંધી–જિનબિંબના દર્શનસંબંધી સુખ પણ નિરંતરને માટે ઈચ્છ્યું છે. ૬

—

૫ શ્રી સુમતિનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

સુમતિનાથ ગુણશું મિલીજી, વાધે મુજ મન પ્રીતિ;
તેલબિંદુ જેમ વિસ્તરેજી, જળમાંહે ભલી રીતિ,
સોભાગી જિનશું લાગ્યો અવિહડ રંગ. ૧

ભાવાર્થઃ—સુમતિનાથ પ્રભુના ગુણ સાથે મળીને જેમ જળમાં તેલનું ટીપું સારી રીતે વિસ્તારને પામે છે; તેમ (એ પ્રભુ ઉપર) મારા મનમાં પ્રીતિ વધે છે. સૌભાગ્યવાન પ્રભુ સાથે મને (પ્રીતિનો) ખસી ન શકે તેવો રંગ લાગ્યો છે. ૧

વિવેચનઃ—શોભન (રૂડી, સારી) છે મતિ (બુદ્ધિવિલાસ) જેની એવા સુમતિનાથ પ્રભુની સ્તુતિ–ગુણગ્રામ કરતાં કર્તા મહાપુરૂષ કહેછે–વિચારે છે કે, સુમતિનાથ પ્રભુના સદ્ભૂત ગુણો સંબંધી વિચારણા કરતાં, તેમાંજ તલ્લીન–એકાગ્ર થતાં મારા મનનો આંતરિક રાગ એ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રતિસમય વધતોજ જાય છે. આ આ-

ગાથામાં તથા અન્ય ગાથાઓમાં આના સમર્થનમાં કવિ
આપે છે. જેમ પાણીમાં તેલનું એક ટીપું પડ્યું હોય તે
તેમાં સર્વત્ર ફેલાઈ જાય તેમ મારા મનમાં પ્રભુ પરની પ્રીતિ
વૃદ્ધિને પામે છે. સૌભાગ્ય નામકર્મના ઉદયવાળા અને તેથી
સર્વજનને ઇષ્ટ એવા પ્રભુની સાથે મને કોઈ પણ પ્રત્યવાય-
ન્યથી રોકાઈ ન શકે-દૂર પણ ન થઈ શકે એવો પ્રીતિનો રંગ
લાગ્યો છે. એ રંગ ઉતારી નાંખવા કોઈ મારા ઉપર યુક્તિ,
યુક્તિ કે ઇન્દ્રજાળ આદિના પ્રયોગો કરે તોપણ તે રંગમાં ફેર
થઈ શકે તેમ નથી એવો તે સચોટ રંગ છે. ૧

સજ્જનશું જે પ્રીતડીજી, છાની તે ન રખાય;
પરિમલ કસ્તૂરીતણોજી, મહીમાંહે મહકાય. સોભાગી.

ભાવાર્થ: —સજ્જન સાથે થયેલી પ્રીતિ છાની રાખી શકાય નથી. (જેમ) કસ્તૂરીનો સુગંધ પૃથ્વી ઉપર મહકે છે-ઢાંક્યો રહે નથી (તેમ). ૨

વિવેચન:—ઉત્તમ પુરુષો સાથે થયેલી પ્રીતિ સ્વાભાવિક રીતે અંદરમાં જણાઈ આવે છે-બહાર પડે છે. ગુણોની પ્રાપ્તિ અર્થે એ પ્રીતિ થયેલી હોય છે તેથી ગુણાનુરાગી જનોને તે છુપાવવાનો ભય કે સંકોચ હોતો નથી. તેવી પ્રીતિને ગુપ્ત રાખવું તેમને કશું કારણ-પ્રયોજન પણ હોતું નથી, અને એવી પ્રીતિ પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપમાં સર્વત્ર પ્રગટ હોય છે. જેમ કસ્તૂરી (ઉપલક્ષણથી કેવડા આદિ) નો સુગંધ સ્વયમેવ પૃથ્વી ઉપર

ઢાંકણથી—પડછાયી આચ્છાદિત હોય તોપણ તે છાની રહી શકતી નથી અર્થાત્ આ ચોરટીજ છે એમ દૂરથી પણ જણાઈ આવે છે, તેજ પ્રકારે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે પ્રભુ ઉપરનો મારો પ્રેમ પણ કોઈથી રોક્યો રોકાય તેવો નથી—અટકાવ્યો અટકે તેમ નથી—કોઈ પણ પ્રકારનો અવરોધ તેના ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડી શકે તેમ નથી. આ સ્તવનમાં જૂદાં જૂદાં સમીચીન દૃષ્ટાંતો આપી કર્તા પુરૂષે પોતાનો પ્રભુ ઉપર કેવો અને કેટલો અતુલ પ્રેમ છે? તે વિસ્તારથી દર્શાવ્યું છે. ભવ્ય જીવોને તે વિચારણીય અને મનનીય છે અને પ્રભુ ઉપર પ્રેમ રાખવો હોય તો આવોજ રાખવો જોઈએ તેનું એ સૂચક છે. સ્તવનનો ભાવ બહુ સરળ અને આહ્લાદજનક છે. ૫

—⁂—

૬ શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીનું સ્તવન.

પદ્મપ્રભ જિન જઇ અળગા રહ્યા, જીહાંથી નાવે લેખોજી;
કાગળ ને મસી તીહાં નવિ સંપજે, ન ચલે વાટ વિશેષોજી,
સુગુણ સનેહારે કદીય ન વિસરે. ૧

ભાવાર્થ:—પદ્મપ્રભ પ્રભુ (અહીંથી) દૂર જઇને રહ્યા છે, ત્યાંથી પત્ર આવતો નથી, કાગળ અને શાહી ત્યાં મળતી નથી (તેમ કોઈ) માર્ગ વિશેષ ચાલતો નથી (તોપણ) સારા ગુણવાળા સ્નેહી (પ્રભુ) ક્યારે પણ ભૂલાય તેમ નથી

વિવેચનઃ—પદ્મના સમૂહ સરખી છે રક્ત શરીરની કાંતિ જેમની એવા પદ્મપ્રભ પ્રભુની સ્થિતિ તથા સ્વરૂપ કર્તા સ્વગત

વિચારે છે. આ પ્રભુ પ્રભુ, કર્મસમૂહથી મુક્ત થઈ—કર્મનો [illegible] આત્મિક વિનાશ કરી, કર્મભારથી રહિત હલકા થઈ, સંસાર [illegible] દેઈ ઊંચી, શાશ્વતિક અનંતી સુખ પદી, નાશપુરીમાં જઈને [illegible] રહ્યા છે. ને ત્યાંના [illegible] સ્થિતિ [illegible] રહેવાના સાધ[illegible] રૂપ પત્ર આવતો નથી. [illegible] ત્યાં મળતા નથી. [illegible] આ રીતે રસ્તો પણ [illegible] નથી [illegible] વર્તમાન સમયે એમના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારા [illegible] ઉપર સ્નેહ રાખનારા એ પ્રભુ મારા હૃદયમાંથી ક્યારે પણ [illegible] થતા નથી. એમના ગુણની છાપ મારા હૃદયમાં એવી [illegible] રહેલી છે [illegible] ભવસાગ[illegible]થી તરવા માટે એ પ્રભુ વિના જગતમાં અન્ય [illegible] આલંબન કોઈ પણ નથી એવો મને દૃઢ નિશ્ચય થયો છે. ૧

ઇહાંથી તીહાં જઇ કોઇ આવે નહિ, જેહ કહે મ સંદેશોજી;
જેહનું મિલવું દોહીલું તેહશું, નેહ તે આપ કિલેશોજી, સુણ૦ ૨

ભાવાર્થ:—અહીંથી ત્યાં જઈ કોઈ આવતું નથી [illegible] સંદેશો કહે (એ રીતે) જેમનો મળાપ થવો દોહીલો હોય તેમની સાથે સ્નેહ (રાખવો) તે પોતાને દુ:ખરૂપ છે [illegible] સાર્થ છે.) ૨

વિવેચન:—કદાચ મારી એવી ઇચ્છા થાય કે ત્યાં કોઈ મા[illegible] મોકલી સંદેશા કહેવરાવી એમના સમાચાર મંગાવું ! પણ સ્થિતિ એવી છે કે અહીંથી ઘણા મનુષ્યો ત્યાં જાય છે ખરા ત્યાંથી પાછો સંદેશો આપવા કોઈ આવતું નથી—ત્યાં જના-

ફને પુનરાવર્તનજ નથી, એ મ્હોટી મૂંઝવણ છે. (આ કથનમાં ક્ષેત્ર અને કાળની વિવક્ષા લીધી નથી.) આ પ્રમાણે જેમનો મેળાપ થવો અતિ દુર્લભ હોય તેમની સાથે સ્નેહ શું રાખવો ! રાખવાથી ફળ પણ શું ! હું એમના તરફથી એમની સ્થિતિના સમાચાર મેળવવા ઇચ્છું—તેમને મળવા ઇચ્છું, પણ એ ઇચ્છા કોઈ રીતે ફળીભૂત તો થાય નહિ એટલે પરિણામે મને પોતાનેજ દુઃખ થાય; એજ એમના ઉપર સ્નેહ રાખવાનું ફળ મને તો મળે છે, બીજું ફળ મને તો કાંઈ સૂઝતું નથી, છતાં હું એમને ભૂલી તો શકતો નથી. (આ અને આ પછીની બે ગાથાઓના વિચારો કર્તાએ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ દર્શાવ્યા છે, એ વિચારતાં સમજી શકાય તેવું છે.) ૨

વીતરાગશું રે રાગ તે એક પખો, કીજે કવણ પ્રકારોજી;
ઘોડો દોડે રે સાહેબ *વાજમાં, મન નાણે અસવારોજી. સુ૦ ૩

ભાવાર્થ:—વીતરાગ પ્રભુથી એક પક્ષી રાગ કેવી રીતે કરવો? માલીકની લગામ અનુસાર ઘોડો વેગમાં દોડયા કરે (પણ) તેના ઉપર સ્વારી કરનાર તે વાત મનમાંએ ન લાવે! ૩

વિવેચન:—રાગ રહિત પ્રભુ સાથે એક તરફી રાગ (સ્નેહ) કેવી રીતે કરવો ? શામાટે કરવો ? તેથી લાભ શું ? હું એમને માટે બહુ તલસું ! કાગળ લખી સમાચાર મગાવું ! કે માણસ મોકલી સંદેશો પહોંચાડી એ દ્વારા એમનાં સુખ દુઃખની સ્થિતિ જાણું ! કે શું કરું ! આ અને એવા બીજા અનેક વિચારો—ફિકર—ચિંતા

* 'કાજમાં—કાર્યમાં' એવો પણ પાઠ છે.

કંઈ! અને એમના ધ્યાનમાં એ હકીકત આવેજ નહિ! એ
એ બાબતની દરકારજ નહિ! તો હવે એમની સાથે સ્નેહ ક
વાની બીજી કઈ રીતિ છે? બીજો કયો ઉપાય છે? એ મને દેખાતે
જણાતો નથી. આ તો એવું થાય છે કે સ્વાર ઘોડાને મંદ રીતે
ત્વરિત રીતે ચલાવવા લગામ દ્વારા જે રીતે સૂચવે તે રીતે ઘો
બીચારો પોતાને માટે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના, માત્ર માલીકન
ઇચ્છાનેજ અમલમાં મૂકી ચાલે, છતાં પણ માલીકને તેની કાંઈ
દરકારજ નહિ! તે બાબત કાંઈ ગણતરીમાં—લેખામાં કે હિસાબમાંજ
ન આવે! પ્રભુ અને મારી વચ્ચે આવીજ સ્થિતિ વર્તે છે—આવા
પ્રકારનોજ સંબંધ ચાલુ રહેછે અને તેથી અધૈર્ય થવાથી કોઈ
વખત મને એવા એકપક્ષી સ્નેહથી કંટાળો પણ આવી જાય છે,
પણ કોણ જાણે શું છે? કયું એવું વિશિષ્ટ કારણ છે? કે હું એ-
મને સ્વપ્ને પણ ભૂલી શકતો નથી. ૩

સાચી ભક્તિરે ભાવન રસ કહ્યો, રસ હોય તીહાં દોય રીઝેજી
હોડા હોડેરે બીહું રસ રીઝથી, મનના મનોરથ સીઝેજી.સુ.૪

ભાવાર્થઃ—(પ્રભુ સ્વરૂપની વિચારણા રૂપ) ભાવના રસને
જ સાચી ભક્તિ કહેલી છે (પણ) જ્યાં રસ હોય ત્યાં બન્ને રીઝે
છે (અને) એવી સ્પર્દ્ધાથી—અન્યોઅન્ય રસની રીઝથીજ મનના
મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. ૪

વિવેચનઃ—હું પ્રથમ વિચારો કરી ગયો એ જાણી કોઈ મને
ઉપાલંભ આપે કે "તારે તો પ્રભુ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક સાચી
ભક્તિ રાખી એમના સ્વરૂપની વિચારણામાંજ તત્પર રહેવું! (બીજા

શ્રીજા વિચારજ ન કરવા!) અને એમની ભાવના ભાવવી! એમના ગુણગ્રામ કરવા! એથીજ તને ખરો રસ (આનંદ) ઉત્પન્ન થશે! એજ ખરો રસ છે!" તો તે મારે કબૂલ છે! મારે એ બાબત કાંઈજ વાંધો નથી! પ્રભુ મારી સાથે જેમ તેમ વર્ત્તે છે! છતાં મેં એમનું આજ પર્યંત વિસ્મરણ કર્યુંજ નથી! પણ હું હજી એક બાબત સમજી શકતો નથી, તે સમજાવો! તે એ છે કે જ્યાં એવો પ્રેમરસ વર્ત્તતો હોય ત્યાં બન્ને વ્યક્તિઓ રીઝે એમ હોવુંજ જોઇએ! હું રીઝું અને પ્રભુ ન રીઝે! ઉત્તર ન આપે! સામું પણ ન જુએ! એમ ન જ હોવું ઘટે! બન્નેએ રીઝવું જ જોઇએ! પછી બન્ને વચ્ચે આનંદિત થવામાં હરીફાઈ થાય! એક ચાહે તેથી અન્ય અધિક ચાહવાનું કરે, તે ઉપરથી પ્રથમ વ્યક્તિ વળી ચાહનામાં આગળ વધે, એમ ઉત્તરોત્તર રાગ વધતો જાય અને ત્યારેજ મનના મનોરથ ઇચ્છા પ્રમાણે ફળીભૂત થાય-પૂર્ણ રીતે સિદ્ધ થાય! બાકી એકતરફી રાગથી તો કાંઇજ ન વળે! તેમ છતાં પણ એ ઉપકારી પ્રભુ મને ક્યારે પણ વિસ્મરતા તો નથીજ! એ કોઇ એમનો અપૂર્વ પ્રભાવ હશે! એમ હું માનું છું. ૪

પણ ગુણવંતારે ગોઠે ગાજીએ, મ્હોટા તે વિશ્રામજી;
વાચક યશ કહે એહજ આશરે, સુખ લહું ઠામોઠામજી.સુ૦

ભાવાર્થ:—પણ ગુણવાનની સોબતથી હું ગાજું છું (કારણ કે) મહાપુરૂષો વિશ્રાંતિના સ્થાનરૂપ હોય છે. વાચક યશ કહે છે કે એજ આશ્રયથી હું સ્થળે સ્થળે સુખ લહું છું. ૫

વિવેચન:—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મેં જે વિચારો કર્યા તેને પરિણામે મને હવે જણાય છે કે ગુણવાન પુરૂષની સોબત હોય તો

કંઈ! અને એમના ધ્યાનમાં એ હકીકત આવેજ નહિ! એમ એ બાબતની દરકારજ નહિ! તો હવે એમની સાથે સ્નેહ કર વાની બીજી કઈ રીતિ છે? બીજો કયો ઉપાય છે? એ મને દેખાતો જણાતો નથી. આ તો એવું થાય છે કે સ્વાર ઘોડાને મંદ રીતે ત્વરિત રીતે ચલાવવા લગામ દ્વારા જે રીતે સૂચવે તે રીતે ઘોડે બીચારો પોતાને માટે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના, માત્ર માલીકની ઈચ્છાનેજ અમલમાં મૂકી ચાલે, દોડે પણ માલીકને તેની કાંઈ દરકારજ નહિ! તે બાબત કાંઈ ગણતરીમાં–લેખામાં કે હિસાબમાંજ ન આવે! પ્રભુ અને મારી વચ્ચે આવીજ સ્થિતિ વર્તે છે–આવા પ્રકારનોજ સંબંધ ચાલુ રહેછે અને તેથી અધૈર્ય થવાથી કોઈ વખત મને એવા એકપક્ષી સ્નેહથી કંટાળો પણ આવી જાય છે, પણ કોણ જાણે શું છે? કયું એવું વિશિષ્ટ કારણ છે? કે હું એ- મને સ્વપ્ને પણ ભૂલી શકતો નથી. ૩

સાચી ભક્તિરે ભાવન રસ કહ્યો, રસ હોય તીહાંદોય રીઝેજી
હોડા હોડરે બીહુ રસ રીઝથી, મનના મનોરથ સીઝેજી.સુ.૪

ભાવાર્થઃ—(પ્રભુ સ્વરૂપની વિચારણા રૂપ) ભાવના રસને જ સાચી ભક્તિ કહેલી છે (પણ) જ્યાં રસ હોય ત્યાં બન્ને રીઝે (અને) એના સ્પર્દ્ધાથી–અન્યોઅન્ય રસની રીઝથીજ મનના મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. ૪

વિવેચનઃ—હું પ્રથમ વિચારો કરી ગયો એ જાણી કોઈ મને પાલંભ આપે કે "તારે તો પ્રભુ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક સાચી ભક્તિ રાખી એમના સ્વરૂપની વિચારણામાંજ તત્પર રહેવું! (બીજા

૭ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી સુપાસ જિનરાજ, તું ત્રિભુવન શિરતાજ;
આજ હો છાજેરે ઠકુરાઈ, પ્રભુ તુજ પદતણીજી. ૧

ભાવાર્થ:—હે શ્રી સુપાર્શ્વ જિનરાજ! તું ત્રણ ભુવનના મસ્તકના મુકુટ રૂપ છો, હે પ્રભુ! તારા (તીર્થંકર) પદનું ઐશ્વર્ય શોભી રહ્યું છે. ૧

વિવેચન:—રૂડાં છે બે બાજુનાં પડખાં જેનાં એવા સુપાર્શ્વ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં પ્રભુને ઉદ્દેશીને—સંબોધીને કર્તા કહે છે. હે શરણાગતવત્સલ શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુ! તું ત્રણ ભુવનના મસ્તકે મુકુટાલંકારરૂપ છો. જેમ મસ્તકે મુકુટ વિના મનુષ્ય કે રાજા શોભતો નથી તેમ તારા વિના આ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ લોક શોભતા નથી—નાયક વિનાના સૈન્યની જેવા નિસ્તેજ લાગે છે. તારા આધિપત્ય વિના ત્રણ ભુવનની નીતિ રીતિ અસ્તવ્યસ્ત—અવ્યવસ્થિત વર્તે છે. વળી હે પ્રભુ! આજે તીર્થંકર પદવીની વિભૂતિ—શોભા, પૂર્ણ યોગ્ય સ્થાનરૂપ એવા તમને પામીને મોહક અને આકર્ષક રૂપે પ્રકાશી નીકળી છે. તેવી શોભા તમનેજ ઘટે છે—શોભે છે. અન્ય સ્થળે એવી શોભા હોવીજ નથી. અત્ર 'આજ' એ શબ્દ છદ્મસ્થાવસ્થાની પૂર્ણતા અને કૈવલ્યાવસ્થાની પ્રાપ્તિ સૂચવે છે. આ સ્તવનમાં પ્રભુના અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યના સ્વરૂપનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે કે જે પ્રભુની ઠકુરાઈ—બાહ્ય લક્ષ્મીરૂપ છે. ૧

તેથી નિર્ભયતા પૂર્વક ઉત્સાહ સાથે જગતમાં વિચરવાનું મને હ
કોઈ આપણુને છેડી શક્તું નથી, છેડવા આવનાર આપણી, શુ
વાન્ વિરાજ્ય નીચેની સ્થિતિ-તેમની સંમતિ વિચારી કરે છે,
ભાગી જાય છે, નામ લેવાની પણ હિંમત ધરતો નથી, વાળ વાં
કો કરવા સમર્થ થતો નથી. એમના પ્રભાવથી-એમની રોહિણી
જગતમાં નાશ થાય છે. એ સર્વ પ્રભાવ-માહાત્મ્ય એવા આપ
ગુણવાનનોજ છે; એવા મહાપુરૂષ નો આપણુને વિશ્વાસરૂપ છે
એમનું ચિત્ત પ્રભુભક્તિમાં લાગેલું છે, પ્રભુના ધ્યાનમાં ચોંટે
છે તેમને કર્મરાજા કાંઈજ કરી શકતો નથી-કર્મરાજાનું તેમ
ઉપર કાંઈજ જોર ચાલતું નથી એ વાત ખાસ સમજવા યોગ્ય છે
સ્તવનિ એ હકીકત ધ્યાનમાં હોવાથી કહે છે કે એ પ્રભુનાજ આ
ધારથી-અવલંબનથી હું આ જગતમાં સ્થળે સ્થળે સુખ પા
મું, એમના સ્વરૂપની વિચારણાથી આનંદમય થાઉંછું અને નવ
નવા આત્મિક ગુણો પ્રાપ્ત થતાં-પ્રકટ થતાં તેથી ઉભવતા આ
નંદનો ભોક્તા થાઉં છું, પરભવમાં પણ એથીજ, ઉચ્ચતર સુખ
વાળી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીશ અને પરંપરાએ એથીજ છેક ફળ મેળ
વીશ એમ મને ચોક્કસ ખાત્રી-સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, માટેજ હું પ્ર
થમથી કહેતો આવ્યો છું કે ભમે તે કારણ હોય પણ એ પ્રભુનું
મને ક્યારે પણ વિસ્મરણ થતુંજ નથી. જો કે પ્રથમ મને આવું કારણ
સમજાયું ન્હોતું પણ અનેક વિકલ્પોને પરિણામે ખરું કારણ હવે
સમજાયું, તેથી મારી મૂંઝવણ દૂર થઈ અને પ્રભુનું વિસ્મરણ ન
થાય એવી મારી આંતરિક સ્થિતિને ટેકો મળવાથી મને હવે પા
રાવાર-અનવધિ આનંદોલ્લાસ-હર્ષોત્કર્ષ થાય છે. ૬.

૭ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી સુપાસ જિનરાજ, તું ત્રિભુવન શિરતાજ;
આજ હો છાજેરે ઠકુરાઈ, પ્રભુ તુજ પદતણીજી. ૧

ભાવાર્થ:—હે શ્રી સુપાર્શ્વ જિનરાજ ! તું ત્રણ ભુવનના મસ્તકના મુકુટ રૂપ છો, હે પ્રભુ! તારા (તીર્થંકર) પદનું ઐશ્વર્ય શોભી રહ્યું છે. ૧

વિવેચન:—રૂડાં છે બે બાજુનાં પડખાં જેનાં એવા સુપાર્શ્વ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં પ્રભુને ઉદ્દેશીને–સંબોધીને કર્તા કહે છે. હે શરણાગતવત્સલ શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુ ! તું ત્રણ ભુવનના મસ્તકે મુકુટાલંકારરૂપ છો. જેમ મસ્તકે મુકુટ વિના મનુષ્ય કે રાજા શોભતો નથી તેમ તારા વિના આ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ લોક શોભતા નથી–નાયક વિનાના સૈન્યની જેવા નિસ્તેજ લાગે છે. તારા આધિપત્ય વિના ત્રણ ભુવનની નીતિ રીતિ અસ્તવ્યસ્ત–અવ્યવસ્થિત વર્તે છે. વળી હે પ્રભુ ! આજે તીર્થંકર પદવીની વિભૂતિ–શોભા, પૂર્ણ યોગ્ય સ્થાનરૂપ એવા તમને પામીને મોહક અને આકર્ષક રૂપે પ્રકાશી નીકળી છે. તેવી શોભા તમનેજ ઘટે છે–શોભે છે. અન્ય સ્થળે એવી શોભા હોતીજ નથી. અત્ર 'આજ' એ શબ્દ છદ્મસ્થાવસ્થાની પૂર્ણતા અને કેવલ્યાવસ્થાની પ્રાપ્તિ સૂચવે છે. આ સ્તવનમાં પ્રભુના અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યના સ્વરૂપનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે કે જે પ્રભુની ઠકુરાઈ–બાહ્ય લક્ષ્મીરૂપ છે. ૧

દિવ્યધ્વનિ સુરફૂલ, ચામર છત્ર અમૂલ;
આજ હો રાજેરે ભામંડલ, ગાજે દુંદુભિજી.

ભાવાર્થ:—દિવ્યધ્વનિ, સુરવર્ષિત પુષ્પ, ચામર, છત્ર (અને) ભામંડલ (એ પાંચ પ્રાતિહાર્યો) શોભી રહ્યા (અને) દુંદુભિ ગાજી રહી છે. ૨

વિવેચન:—પ્રભુ માલકોશ રાગમાં ધર્મ દેશના-ઉપદેશ આ છે તે વખતે પ્રભુની બન્ને બાજુએ રહી દેવતાઓ વાંસળીમાંથી નીકળે તેવા સ્વરથી તેમાં પૂરવણી-વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી પ્રભુનો દિવ્ય અને અલૌકિક ધ્વની સમવસરણના પ્રાંત ભાગ સુધી વિસ્તરે છે. સમવસરણનું પ્રમાણ ચાર ગાઉનું હોય છે છતાં તેમાં ક્રોડાગમે દેવતાઓ અને મનુષ્યો સમાઈ શકે છે, એ પ્રભુના અતિશયનું માહાત્મ્ય છે. ચાર નિકાયના દેવોએ વર્ષાવેલાં જળસ્થળનાં ઉપજેલાં ફૂલો આ સમવસરણમાં ઢીંચણ પર્યંત સવળાં પથરાઈ રહે છે; યદ્યપિ પ્રભુ પસાએ કિલામણા નહિ પામતા પુષ્પના જીવો ભવ્ય રીતે શોભે છે. દેવતાઓ પ્રભુની બન્ને બાજુ ચામર વીંઝે છે. પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે દેશના આપે છે પરંતુ બીજી ત્રણ દિશાએ વ્યંતરો તાદશ પ્રતિબિંબો કરેછે કે જેથી તેઓ ચાર મુખે દેશના આપતા હોય તેમ જણાય છે. ચારે તરફ બબે ચામર વીંજાય છે. વળી દેવતાઓ પ્રભુની ઉપર ત્રણ છત્ર ઉપરાઉપર (પહેલું મ્હોટું પછી ન્હાનું પછી ન્હાનુ એ રીતે) ધરે છે. તે છત્રો મૂલ્ય ન થઈ શકે તેવાં અમૂલ્ય હોય છે. પ્રભુના મુખની કાન્તિ અતિશય હોવાથી તેમની સામું જોતાં જોનારની દૃષ્ટિ અંજાઈ જાય છે તેથી તેમના મસ્તકની પાછળ દેવો ભામંડળ (તેજપુંજ) ની રચના

કરે છે. તેની ગોળ આકૃતિ હોય છે અને તેના સદ્ભાવથી પ્રભુના મુખ ઉપરનું તેજ તેમાં સંક્રમિત થાય છે એટલે પ્રભુની સારી રીતે જોઈ શકાય છે, તે ભામંડળ પ્રભુની પાછળ શોભી રહ્યું છે. આકાશમાં દેવતાઓ દુંદુભિનો નાદ કરેછે–દેવતાઈ વાજીત્ર વગાડે છે. (આ ગાથામાં છ પ્રાતિહાર્ય કહ્યાં છે. બાકીનાં બે પાંચમી ગાથામાં કહેલાં છે.) ૨

અતિશય સહજના ચાર, કર્મ ખપ્યાથી અગ્યાર;
આજ હો કીધારે ઓગણીશે, સુર ગુણભાસુરેજી. ૩

ભાવાર્થઃ—(આપને) જન્મથી—સ્વાભાવિક રીતે ચાર અતિશય હોય છે, કર્મના નાશથી (બીજા) અગ્યાર (અતિશય) થાય છે અને (વિનય, વિવેકાદિ ગુણોવડે) દીપતા–શોભતા દેવો વડે ઓગણીશ અતિશય કરાય છે. (કુલ ચોત્રિશ અતિશય પ્રભુને હોય છે.) ૩

વિવેચનઃ—આ ગાથામાં સર્વ મળીને ચોત્રિશ અતિશય પ્રભુને કેવી રીતે હોય છે તે ટુંકમાં બતાવ્યું છે, તેનો વિસ્તાર ગ્રંથાંતરથી જાણી લેવો. અહીં અતિશય શબ્દવડે, લૌકિક કોઈ પણ પુરૂષ કરતાં પ્રભુમાં જે બાહ્ય અપ્રતિમ શક્તિ વર્તે છે તે સમજવી. ૩

વાણી ગુણ પાંત્રિશ, પ્રાતિહારજ જગદીશ;
આજ હો રાજેરે દીવાજે, છાજે આઠશુંજી. ૪

ભાવાર્થઃ—(આપની) વાણી પાંત્રિશ ગુણવાળી છે. જગદીશ આઠ પ્રાતિહાર્યવડે વિરાજી રહ્યા છે, શોભી રહ્યા છે, (એ

પ્રાતિહાર્યો એમનેજ ઘટે છે.) ૪ (આજ શબ્દ માત્ર આવૃત્તિ રૂપ છે.)

વિવેચન:—પ્રભુની વાણીમાં પાંત્રિશ ગુણ હોય છે. અત્ર તેનો વિસ્તાર કર્યો નથી પણ ટુંકામાં કહીએ તો એમની વાણીનો આશય સર્વ જીવો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકેછે. એ ૩૫ ગુણ જીજ્ઞાસુએ અન્યત્ર જોઈ લેવા. અષ્ટ પ્રાતિહાર્યની શોભા એ પ્રભુનેજ ઘટે છે—એ પ્રભુજ આ ઠકુરાઈને યોગ્ય છે. અન્ય કોઈ દેવને એવી પ્રભુતા હોતીજ નથી, હોવી સંભવતીજ નથી, તો પછી તેની વિભૂતા તેનામાં હોયજ કયાંથી ? ત્રીજી ગાથામાં છ પ્રાતિહાર્ય વર્ણવ્યાં છે. બાકી રહેલા બે હવેની ગાથામાં કહે છે. ૪

---

*સિંહાસન અશોક, બેઠા મોહે લોક;
આજ હો સ્વામીરે શિવગામી, વાચકયશ થુણ્યોજી. ૫

ભાવાર્થ:—સિંહાસન કે જેની ઉપર અશોક વૃક્ષ રહેલ છે તેની ઉપર વિરાજેલા (પ્રભુ) લોકોને મોહ પમાડે છે, એવા

---

* આ સ્તવનની છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓ નીચે મુજબ હોવી સંભવિત છે કેમકે તેથી પ્રાતિહાર્યોનો ક્રમ બરાબર સચવાય છે.

સિંહાસન અશોક, બેઠા મોહે લોક;
આજ હો રાજેરે દીવાજે, છાજે ઠાકુરાજી. ૩
અતિશય સહજના ચાર, કર્મ ખપ્યાથી અગ્યાર;
આજ હો કીધારે ઓગણીશ, સુર ગુણ ભાસુરેજી. ૪
વાણી ગુણ પાંત્રિશ, પ્રાતિહારજ જગદીશ;
આજ હો રાજેરે શિવગામી, વાચકયશ થુણ્યોજી. ૫

શિવગામી પ્રભુની વાચક યશે સ્તુતિ કરી છે. સિંહાસન અને અશોક વૃક્ષ એ બે પ્રાતિહાર્ય મળી કુલ આઠ થયાં.) ૫

વિવેચનઃ—દેવો ચાર દિશાએ ચાર સિંહાસન રચે છે. તેની વચ્ચે પ્રભુથી બાર ગુણુ ઉંચો અશોક વૃક્ષ હોય છે. તેની છાયામાં સિંહાસન ઉપર બેસીને પ્રભુ દેશના આપે છે–લોકોને પ્રતિબોધે છે અને સાંભળવા આવેલી (ચાર પ્રકારના દેવ, ચાર પ્રકારની દેવીઓ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ) બારે પર્ષદાને મોહ પમાડે છે–પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે. એ સમય પર્ષદા પ્રભુ તરફ્જ આકર્ષાય છે—જીમેલે વર્ખતે સમસ્ત ગૃહકાર્ય છોડી–અપૂર્ણ રહેવા દઈ પ્રભુની વાણી સાંભળવા દોડી આવે છે અને એ ક્રમે યાવત્ પ્રભુદેશિત મોક્ષમાર્ગ, પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર, શક્તિને નહિ છૂપાવતાં, સમજીને, બહુ માનપૂર્વક સ્વીકારી–ગ્રહણ કરી, પાળી, પ્રભુ સ્વરૂપ બની જાય છે–એમાંજ લીન થઈ જાય છે. એવા તદ્ભવમુક્તિગામી–મોક્ષે જનારા (મોક્ષે ગયેલા) પ્રભુની વાચક મહારાજાએ વાણીવડે સ્તુતિ કરી છે. ૫

૮ શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીનું સ્તવન.

ચંદ્રપ્રભજિન સાહેબારે, તુમ છો ચતુર સુજાણ, મનના માન્યા;
સેવા જાણો દાસનીરે, દેશો પદ નિર્વાણ, મનના માન્યા.
આવો આવો રે ચતુર સુખભોગી, કીજે વાત એકાંત અભોગી;
ગુણગોઠે પ્રકટે પ્રેમ, મનના માન્યા. ૧

ભાવાર્થ:—હે ચંદ્રપ્રભજિન ! હે સાહેબ ! તમે ચતુર, સુ જાણ (અને) મનને પ્રિયછો, દાસની (કરેલી) સેવા જાણો છો (તેથી) મોક્ષપદ આપશો. હે ચતુર ! (અને) સુખભોગી ! (પ્રભુ !) આવો ! આવો !! હે અભોગી ! (આપણે) એ વાત કરીએ (કારણ કે એ પ્રકારે) ગુણની ગોષ્ઠિથી પ્રેમ પ્રકટે છે.

વિવેચન:—ચંદ્રની કાંતિ સમાન છે ઉજ્જ્વલ કાંતિ જે એવા આઠમા પ્રભુની કર્તા સ્તુતિ કરે છે. હે ચંદ્રપ્રભ પ્રભો હે મહારાજ ! સાંસારિક સર્વ મનુષ્યોના વિચાર, ઉચ્ચાર અને આ ચાર આપ જોઈ, જાણી રહ્યાછો અને જીવ તથા પુદ્ગલના સમસ્ત ધર્મો પણ આપને પ્રત્યક્ષ છે. એ દરેક ભાવોનું આપને જ્ઞાન હો વાથી આપ ચતુર–વિચક્ષણ છો. વળી આપ સુજ્ઞ છો તેથી જે સેવ જનો આપની સાચી સેવા કરે છે તે આપના લક્ષ બહાર નથી. આપ એ સેવાનો બદલો યોગ્ય રીતે આપનારા છો. તેથી આપ મને નિર્વાણપદ આપશો એવી મને ખાત્રી–વિશ્વાસ છે. હે ચતુર ! અને ખરા (શાશ્વત્) આત્મિક સુખના ભોક્તા અને પૌદ્ગલિક સુખના અભોક્તા પ્રભુ ! આપ જરા એકાંતમાં મારા અંતરમાં પધારો એટલે આપણે એકાંતે વાત કરીએ. મારા હૃદયગત ઉભ રાઓ હૃદય ખોલીને–ભેદભાવ ટાળીને કહું. એ રીતે ગુણો મેળ વવા માટે કરેલા પવિત્ર પ્રયાસથી સાચો પ્રેમ પ્રકટે છે. અહીં સેવકનેજ પ્રભુ સમક્ષ અંતર્ગત ગુહ્ય (ખાનગી વાત) કહેવાનું છે, અને એમ કરી પ્રભુ ઉપર પ્રેમ પણ પોતાનેજ પ્રકટાવવાનો છે, ત્યાં ભક્તિભાવથી પ્રભુને પણ પોતાની સાથે મેળવી લેવા માટે રટનાં વચનો કહ્યાં છે. અહીં જે એકાંતમાં વાત કરવાનું કહ્યું તે એટલા માટે કે જે કાંઈ કરવું તે આત્મસાક્ષીએજ કરવું

યોગ્ય છે. "આતમભાવે ધર્મ ત્યો, તેહનણું શું કામ?, જન મન રંજન ધર્મનું, મૂલ ન એક બદામ" આ પ્રમાણેનું જેના મુખ બોલું સ્થાન પણ છે. માટે મીઠું કહેવું હોય તે કહી દીને પરદ આપ-બડાઈ આપે-દેહી બળ્યો, કે આપે દરેક પ્રયત્ન કરનાર અને એ ઉપર સહજ ભાવ લાદિજ શાન્ત બનાવેવાથી આ દ્રષ્ટાન્ત ખાસ લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે. અહીં સેવક અને પ્રભુનેજ કહેવા યોગ્ય કહીને પ્રસંગ કરવાના છે, તેથી કોઈને તે જણાવવાનો વિચાર પણ રાખવામાં આવ્યો નથી, એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે. દુરજન લોકોનો દુઃખ જોઈને કહાવ કે પ્રભુ મને પ્રકટ હોય ત્યારે બને અને લેખ કરવાથી જ સુજની પેઠે મન તે અવશ્ય શાંત કેમ પ્રકાશે એવા સંદેહ નથી. ૧

ઓછું અધિકું પણ કહે, આસંગાયત જેહ. મન૦
આપે ફળ જે અણ કહે, ગિરૂઆ સાહિબ તેહ. મન૦

શ્રીશીતલ જિન૦ ૨

ભાવાર્થ—હે પ્રભુ દુઃખી લોકો હોય (ન) ઓછું પણ અધિકું કહે (એ બનવા જોગ છે). બાકી મોટા તેજ કહેવાય કે કહ્યા વિના ફળ આપે! ૨

વિવેચન:—હે પ્રભુ સાહેબના વારંવારના ન લપટી ગયું દુઃખી થયેલ હોય તે દુઃખી અપેક્ષા બાળકની જેમ, માબાપ પાસે તેનું આપે તેમજ ઓછું વત્તું કરે પણ તેથી જેમ માબાપ કાઈપણ મન માં લાવતા નથી તેમ આપે પણ અમારે માટે મનમાં ન ...

વળી એવો હળી ગયેલો પ્રાર્થક પોતાને જેમ આવડે
નાંખે. પ્રભુ આગળ શું કહેવું ? કેટલું કહેવું ? કેવી રીતે કહેવું
એનું જ્ઞાન ન હોવાથી ક્વચિત્ કહેવા યોગ્યથી ઓછું કહે અ
ક્વચિત્ વ્યર્થ વિસ્તાર કરી વિશેષ પડતું પણ કહી નાંખે. પ્ર
શસ્ત રાગ–ભક્તિભાવ વડે પ્રાર્થના કરવા માંડે ત્યારે પોતે શું
બોલે છે તેનું તેને ભાન ન રહે એ સંભવિત છે, પરંતુ સાંભળ
નાર ગુરૂજન ભક્તજનની આ સ્થિતિ જાણતા હોવાથી તેઓને એ
બાબત લેશ પણ ખોટું લાગતું નથી. પણ કર્ત્તા કહે છે કે હું
તો એમ કહું છું કે એમાં કહેવાની–માગવાની જરૂરજ શી છે
કેમકે જેઓ વગર માગ્યે પ્રાર્થકની ઇચ્છા જાણીને તે પ્રમાણે આ
તેજ મહાપુરૂષો કહેવાય. લૌકિક જનોની પાસે આપણે બહુ વિન
તિ પૂર્વક માગણી કરીએ ત્યારેજ તેઓ આપણી માગણી સ્વીકારે
પણ લોકોત્તર પુરૂષો તો તેમ નજ કરે. તેઓ તો વગર માગ્યેજ
આપી દે. માત્ર એટલુંજ જૂએ કે માગનારમાં તથાપ્રકારની યોગ્
ગ્યતા છે કે નહિ ! જો યોગ્યતા હોય તો પછી તેઓ માગણીની
રાહ ન જૂએ. 'માગ્યાવિના મા પણ ન પીરસે' એ લોકોક્તિ
એમને લાગુ પડે તેમ નથી. તે જો કદાચ લાગુ પડે તો લૌકિક
અને લોકોત્તર પુરૂષોમાં ભેદજ પડે નહિ ! પણ વાસ્તવમાં એ
બનતુંજ નથી ! એ બન્ને વચ્ચે ભેદ છે તે કાયમજ છે ! ૨

દીન કહ્યા વિણ દાનથીરે, દાતાની વાધે મામ, મન૦
જળ દીએ ચાતક ખીજવીરે, મેઘ હુઓ તીણે શ્યામ.
આવો૦ ફીજે૦ ગુણ૦

ભાવાર્થઃ—(અમે) દીન (છીએ એમ) કહ્યા વિના દાન આપવામાં આવે છે તે (થી દાન આપનારનો મહિમા વધે છે. જેમકે) ચાતકને ખીજવીને મેઘ જળ તો આપે છે પણ તેથી તે શ્યામ થઇ ગયો છે ! ૩

વિવેચનઃ—'હે શેઠ! હે પુન્યશાળી ! ! અમે ગરીબ-રાંક-નિરાધાર છીએ ! અમને કાંઈ આપો ! !' એમ નિંકડોગમે શબ્દ ઉચ્ચારી અરજ ગુજારવાથી જેઓ દાન આપે છે, પછી તે ભાવપૂર્વક હોય કે ભિક્ષુકથી થતા-મળતા કંટાળા દૂર કરવા માટે ગુસ્સે થઇને હોય કે ગમે તેમ હોય પણ તેથી દાતાનો મહિમા વધતો નથી. પણ એવી અરજ ગુજાર્યા વિના અથવા તદ્દન સામાન્ય અરજ સાંભળીને પોતાની ફરજ વિચારી, દયા લાવી જે દાન આપે છે તેનો મહિમા ઘણો વધે છે. પ્રથમ પંક્તિવાળા પુરુષો જ્યારે યાચકોના બહુ કગરવા પછી પ્રાયઃ ગુસ્સે થઇ જાય છે અને [illegible] ગણીના પ્રમાણમાં બહુ અલ્પ કે કી [illegible] છે, [illegible] વાળા થાય છે અને નહિવત્ લાભ [illegible] છે, [illegible] દ્વિતીય પંક્તિ વાળા મહાપુરુષો યાચકોને [illegible] પ્રસન્ન વદને દાન દઇ યથાર્થ લાભ મેળવે છે. તેઓ [illegible] ધન આદિ અનુકંપા અથવા પરમાર્થ બુદ્ધિથી બીજાને આપીને [illegible] જ આપણું છે અને બીજું બધું અન્યનું છે કે જેના આપણે ચોકીજ કરીએ છીએ * અહીં દૃષ્ટાન્ત તરીકે કહેવાયું છે કે ચાતકની જળ માટેની અતિશય માગણીથી-ચાતક માગણી કરી કરીને

* यद्ददासि विशिष्टेभ्यो, यच्चाश्नासि दिने दिने;
तत्ते वित्तमहमन्ये, शेषं कस्यापि रक्षसि.

એમ સુદ્રઢપણે માનું છું કે આપજ મને ઈષ્ટ ફળદાતા (પછી વ્હેલા કે મોડા) થશો! આપની તુષ્ટિ–પ્રસન્નતામાંજ મારા વાસ્તવ સુખની પ્રાપ્તિ રહેલી છે! અન્ય કોઈની પાસેથી મને એ સુખ મળવાનુંજ નથી અને તેથીજ અન્ય કોઈની પાસે હું તદર્થે પ્રાર્થના પણ કરતો નથી, એ હકીકત ઉપર પણ આપ લક્ષ્ય આપજો! આ ગાથાથી પણ કર્ત્તામાં ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રકટ થયેલું છે અને પોતે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની માગણી કરે છે એમ સમજાય છે. ૫

—❦—

૯ શ્રી સુવિધિનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

લઘુ પણ હું તુમ મન નવિ માવું રે, જગગુરૂ તુમને દીલમાં લાવું;
કુણને એ દીજે સાબાશીરે. કહો શ્રી સુવિધિ જિણંદ વિમાસીરે.

ભાવાર્થ:—હે શ્રી સુવિધિ [illegible] વિમાસીને કહો કે હું ન્હાનો છતાં તમારા મનમાં [illegible] નથી (પણ) હે જગદ્‌ગુરૂ! તમને હું (મારા) મનમાં [illegible] (તો) એ (બાબત) સાબાશી કોને [illegible] ૧

વિવેચન.— [illegible] વિધિમાર્ગ જેમનો એવા નવમા [illegible] હે પ્રભુ! જગતમાં એવું બોલાય [illegible] તેમાં બીજી મ્હોટી વસ્તુ [illegible] સમાવેશ ન થાય, સ્થૂલ દ્રષ્ટિએ [illegible] મન અને આપના [illegible] થયેલી છે, એટલે હું ન્હાનો છતાં તમારા મનમાં [illegible] શકતો નથી અને તમે

મ્હોટા છતાં મારા મનમાં સમાઈ શકયા છો. તાત્પર્ય એ છે કે હું તમારું ધ્યાન ધરૂંછું તેથી મારા મનમંદિરમાં મેં તમને દાખલ કર્યા છે પણ તે પ્રમાણે મને તમારા હૃદયમાં સ્થાન મળ્યું નથી– એટલી કૃપા હજુ આપની મારા પર થઈ નથી. આ ઘટના આશ્ચર્યકારક બની છે તો આ સ્થિતિ જોઈ આપ વિચારીને કહો કે આ બાબતમાં સાબાશી કોને ઘટે? મને ઘટે કે તમને? કેમકે નાનો છતાં મોટાને સમાવે તે પણ સાબાશીને યોગ્ય કહેવાય. અને તમે તો સાબાશીને પાત્ર છોજ તેથી હું પ્રશ્ન કરૂં છું. ૧

મુજ મન અણુમાંહે ભક્તિ છે ઝાઝીરે, તેહ દરીનો[1] તું છે માજીરે;[2]
યોગી પણ જે વાત ન જાણેરે, તેહ અચરિજ કુણથી હુઓ ટાણેરે. ૨

ભાવાર્થ:—મારા મનના (દરેક) અણુમાં (તમારા પ્રત્યે) ઘણી ભક્તિ (ભરેલી) છે (અને) તે (મનરૂપી) ન્હાના વહાણના તમે ટંડેલ (કપ્તાન) છો (તો પછી) યોગી પણ જે બાબત ન સમજી શકે તેવું (ઉપર લખેલું) આશ્ચર્ય આ વખતે કોનાથી થયું? (મારાથી કે તમારાથી?) ૨

વિવેચન:—હે પ્રભુ! મારા મનનું નિર્માણ જેટલા અણુઓથી થયેલું છે તે દરેક અણુઓમાં તમારા પ્રત્યેનો ભક્તિરાગ અતિશય પ્રકટેલો–સ્ફુરેલો છે અને તે મનરૂપી હોડીના તમે સ્વામી થયા છો–આપને સદા ધ્યાનાવસરે હું મારા મનમાં ધારણ કરી શકું છું. એ રીતે તમે મ્હોટા છતાં મારા મનમાં સમાઈ

---

૧ ન્હાનું વહાણ. ૨ ટંડેલ (કપ્તાન) આ બંગાળી ભાષાના શબ્દો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં તો 'દરી' નો અર્થ ગુફા થાય છે.

થડું છેટે છું-અસ્થિર છું તો હું પ્રભુના સ્વરૂપમાં-સ્વભાવમાં કેમ સ્થિતિ કરી શકું ? કદાચ બલાત્કારે ત્યાં ક્ષણભર સ્થિતિ કરૂં પણ એમના જેવી સ્થિરતાને અભાવે અને મારામાં રહેલી અસ્થિરતાને સદ્ભાવે હું તેમાં ટકી તો નજ શકું ! 'હવે ગુરૂ લઘુમાં સમાય' એ હકીકતને દૃષ્ટાંતથી સમજાવે છે કે હાથી જેવું મ્હોટું પ્રાણી પણ દર્પણમાં-અરીસામાં સંક્રાંત થઈ જાય છે-સમાઈ જાય છે એટલે : મહાન છતાં સેવકના હૃદયમાં ધ્યાનાવસરે ધારણ કરાય અને સેવકમાં સમાઈ જાય એમાં કાંઈ વિરોધ જેવું નથી. ધ્યાનાવસરે સેવકની સ્થિતિ સ્થિરતામય હોય છે અને સ્થિર સેવકમાં સ્થિર પ્રભુ સમાય એમાં વાંધો નથી. આ હકીકત ઉપરથી સાર : નીકળે છે કે જો સેવકને પ્રભુમાં સ્થિર થવું હોય-પ્રભુમય થવું હોય તો પ્રભુ જેવી અને પ્રભુ જેટલી સ્થિરતા તેણે મેળવવી જોઈએ. સ્થિર દર્પણમાં અસ્થિર હાથી કેમ સમાય ? એ વિરોધ અહીં વિચારવાનો નથી, કારણ કે દૃષ્ટાંત એક દેશી હોય છે, સર્વદેશી હોતું નથી. મ્હોટું ન્હાનામાં કેમ સમાય ? એ હકીકત સમજાવવા પૂરતુંજ આ દૃષ્ટાંત અત્ર લીધેલું છે. 'લઘુ ગુરૂમાં ન સમાયો અને ગુરૂ લઘુમાં સમાયો' એ હકીકત સ્પષ્ટ થતાં હવે એ બાબતનું માન (શાબાશી) કોને ઘટે ? એનો નિર્ણય પણ કર્ત્તા પોતેજ કરે છે કે તે પ્રભુના તેજ-પ્રભાવથી મને ઉપર કહેલી એ હકીકત સમજવા જેટલી બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ-ક્ષયોપશમ પ્રકટ થયો તેમનેજ (તે પ્રભુનેજ) એ માન શોભે એ નિર્વિવાદ છે. મારા જેવા પામર જીવને એ માન ઘટેજ નહિ' શોભેજ નહિ! યોગ્યતા વિના બળાત્કારે માનને આકર્ષી તેનો સ્વયમેવ પોતાનામાં આરોપ કરવાથી જગત્‌માં હાસ્યપાત્ર થવાય છે, એ નિષ્કર્ષ આ

ઉપરથી સદા સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે. એ બાબત અત્ર વિસ્તાર અપ્રસ્તુત હોઈ સંક્ષેપમાં સૂત્રરૂપેજ સૂચવ્યું છે. ૩

ઉંચે મૂળ તરૂઅર અધ શાખારે, છંદપુરાણે[1] એહવી ભાખારે; અચરિજવાળે અચરિજ કીધુંરે, ભક્તે સેવક કારજ સીધુંરે.[2] ૨

ભાવાર્થ:—છંદપુરાણમાં 'વૃક્ષનું મૂળ ઉંચું અને શાખાઓ નીચી' એમ કહેલું છે. આશ્ચર્યવાળા (પ્રભુ) એ આશ્ચર્ય કર્યું અને (તેમની) ભક્તિથી સેવકનું કાર્ય સિદ્ધ થયું. ૪

વિવેચન:—હવે બીજી ગાથાવાળા પ્રશ્ન (આશ્ચર્ય કોનાથી થયું ?) નો ખુલાસો કરતાં* કર્તા કહે છે કે છંદપુરાણ આદિ

૧ 'છંદ પુરાણ' નામ કોઈ પુરાણ હોય એવું જાણવામાં નથી. તેથી તેને બદલે 'છંદા પણે' એવો પાઠ વધારે સમીચીન લાગે છે. તેમ કરવાથી છંદ (વેદ) જેના પાંદડાં છે, એવો અર્થ આવી શકે છે કે જે અર્થ મૂળ ગાથા ઉપરથી નીકળી શકતો નથી.

૨ આ ગાથાના ઉત્તરાર્દ્ધનો અર્થ કોઈ આમ પણ કરે છે કે આશ્ચર્યકારકોએ આ પ્રમાણે (પૂર્વાર્દ્ધમાં કહ્યા પ્રમાણે) આશ્ચર્ય વાતો કહેલી સાંભળી પણ તેના સાર રૂપે ઇંદ્રિયો વગેરેને ઊંચી બાજુએ વાળવું-ગમન કરવું અર્થાત્ સ્વરૂપ સ્થાનનો ત્યાગ કરી પ્રભુનગરી થવું, એ તેઓ ન કરી શક્યા. પણ સેવકો તો પ્રભુની ભક્તિથી પોતાનું આત્મહિત સાધી શક્યું.

* શ્રીમદ્ આનંદઘનજીના પદમાં અધ્યાત્મ આને મળતી હકીકત આવે છે. ત્યાં સંસારને એક પીંપળાના વૃક્ષની ઉપમા આપી છે. તેનું મૂળ માયા છે અને માયાનું મૂળ બ્રહ્મ છે બ્રહ્મનો વાસ ઉંચે છે તેથી વૃક્ષનું મૂળ ઉંચું છે, એમ કહ્યું તે સંસારરૂપ વૃક્ષની ચાર ગતિરૂપ ચાર શાખાઓ નીચે છે. ઇંદ્રિયો તેની ડાળીઓ છે, તેના વિષયો એ તેના પ્રવાલ (નવાં ઉગેલાં પાંદડાં) છે અને વેદ (લૌકિક) તેનાં પાંદડાં છે.

અન્ય મતનાં શાસ્ત્રોમાં 'વૃક્ષનું મૂળ ઉંચું અને શાખાએ નીચી' એવી હકીકત વર્ણવેલી છે. એ હકીકત આશ્ચર્યકારક ગણાય પણ તે અસંભવિત છે. વાસ્તવિક રીતે વિચારતાં એમ હોઇજ ન શકે! આ હકીકત કહીને કર્તા એમ જણાવવા માગે છે કે બીજી ગાથામાં જે આશ્ચર્ય મેં જણાવેલું છે તે આવું આશ્ચર્ય નથી. આશ્ચર્ય તો પરમ સત્યરૂપ છે! પ્રભુ મ્હોટા છતાં ન્હાના સેવકમાં સમાઈ ગયા એ બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ ત્રીજી ગાથાના વિવેચનમાં કર્યું છે. આવું આશ્ચર્યકારક વર્તન કરવાથી પ્રભુ આશ્ચર્યવાળા કહેવાય અને તેથી એ આશ્ચર્ય પણ તેવા પ્રભુથીજ થયું-પ્રભુએજ કર્યું એમ નિઃશંકપણે સ્વીકારવું જોઇએ. આવા અતિ અદ્‌ભુત ચારિત્રવાળા પ્રભુની સમ્યક્ પ્રકારે ભક્તિ-ઉપાસના કરવાથી સેવક (કર્તા) નું કાર્ય યથેચ્છ સિદ્ધ-પૂર્ણતાને પામ્યું આશ્ચર્ય કર્યું માટે આશ્ચર્યવાળા અને આશ્ચર્યવાળા માટે આશ્ચર્ય કર્યું, એ પ્રકારે પ્રભુને અને આશ્ચર્યને અન્યોઅન્ય કારણ કાર્ય રૂપ સંબંધ ઘટી શકે છે. ૪

લાડ કરી જે બાળક બોલેરે, માત પિતા મન અમીયને તોલેરે;
શ્રી નયવિજય વિબુધનો શિષ્યોરે, યશ કહે ઇમ જાણો જગદીશોરે

ભાવાર્થઃ—શ્રી નયવિજય પંડિતના શિષ્ય યશ (વિજય) કહે છે કે બાળક લાડ કરીને માત પિતા સમક્ષ જે બોલે છે તે તેઓને મન અમૃતતુલ્ય લાગે છે એમ હે જગદીશ ! (તમે) જાણો. ૫

વિવેચનઃ—આ સ્તવનમાં કર્તાએ બે પ્રશ્નો ઉપજાવી, તેના ખુલાસા પ્રભુ પાસે માગ્યા અને એમ કરીને પોતાની એ પ્રશ્નો-

૧૦ શ્રી શીતલનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

શ્રી શીતલ જિન ભેટીએ, કરી ભક્તે ચોખું ચિત્તહો;
તેહથી કહો છાનું કીસ્યું, જેહને સોંપ્યાં તન મન વિત્ત હો
શ્રી શીતલ૦ ૧

ભાવાર્થ:—ચિત્તને નિર્મળ કરી ભક્તિવડે આપણે શ્રી શીતલ જિનને ભેટીએ, કહો ! કે જેને તન, મન અને ધન (અર્પણ કર્યું) સોંપ્યું તેનાથી છાનું શું હોય શકે ! શું રહી શકે ! ૧

વિવેચન:—જીવમાત્રને શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક એમ ત્રણ પ્રકારની શીતલતા અર્પનાર એવા શ્રી દશમા પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં શ્રી સ્તુતિકાર આ પહેલી કડીના પ્રારંભમાં જ [illegible]

દરેકની ઉપર સમભાવનાથી રહે છે, અને પોતાની પાસાવાર કલ્પ- ભક્તિથી ક્યારે પણ અભિમાની થતા નથી, તે મુજબ આપ ! પૂજકને અને નિંદકને સમ ગણીને દરેક જીવનું કલ્યાણ કેમ થાય ! સર્વે જીવ શાસનરસિક કેમ બને ? એવી ચિંતા-ભાવદયા થી દરેક અર્થી જીવના મનચિંતિત અર્થો-મનઃકામનાઓ (આ ભવ ને પરભવ સંબંધી) કોઇપણ જાતના પક્ષપાત વગર પૂરી પાડો છો અને એવી મને આપનામાં શ્રદ્ધા હોવાથી સેવ્યરૂપે મેં આપને સ્વીકાર્યા છે. વળી એનું બીજું કારણ એ પણ છે કે ખદ્યોત-આગી આ કીડાઓ જેમ માત્ર જરા જરા પ્રકાશ આપે છે અને વિરમે છે તેની પેઠે તે સર્વે દેવો ક્વચિત્ કોઇના કોઇ પ્રકારના સાંસારિક મનોરથો પૂરે છે અને ક્વચિત્ પૂરતા અટકી પણ જાય છે. અરે! ક્વચિત્ તો કાચા કોપ તો ઉલટા કોઇનું અમંગળ પણ કરવા તૈયાર થઇ જાય છે એટલે તેઓ ખદ્યોત જેવા છે, પણ સૂર્ય જેમ સદા સર્વ (ઉચ્ચ નીચ) મનુષ્યને સરખાજ પ્રકાશ આપે છે, તેમ આપ દરેક શરણાગત જીવના અંતઃકરણમાંથી, કોઇપણ જાતના તફાવત-ભેદભાવ વિના અજ્ઞાનાંધકારને દૂર કરી તેઓને નિરંતર જ્ઞાન પ્રકાશ કોઇપણ સંકોચ વિના આપો છો[1] આ સર્વ હકીકતો મને સારી રીતે વિદિત હોવાથીજ હું આપની હજુરમાં સેવકરૂપે ઉપસ્થિત થયો છું ! ૨

મ્હોટો જાણી આદર્યો, દાળિદ્ર ભાંજો જગતાત હો;
તું કરૂણાવંત શિરોમણિ, હું કરૂણાપાત્ર વિખ્યાત હો.
શ્રી શીતલ૦ ૩

1 જુઓ શ્રીવીતરાગસ્તવરત્નાકર૦—રત્નાકર પચ્ચીશી.

સેવામાં હાજર થયો છું, તેથી સર્વ રીતે આપની કૃપાને યોગ્ય છું. દીન જનનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ એવા આપ એકજ છો એમ હું માનું છું, તો પછી આપનાથી ઉદ્ધાર થવાને યોગ્ય પાત્ર પણ હુંજ છું એમ આપે પણ માનવું જોઈએ એ નીતિ છે! ૩

અંતરજામી સવિ લહો, અમ મનની જે છે વાત હો;
મા આગળ મોસાળના, શા વરણવવા અવદાત હો?.
શ્રી શીતલ૦ ૪

ભાવાર્થ:- હે અંતર્યામી! મારા મનની દરેક વાત આપ જાણો છો, (તો હવે) મા આગળ મોસાળપક્ષ (નાં માણસો) ની હકીકત શું વર્ણવવી? ૪

વિવેચન.—હે પ્રભુ! આપને વિશેષ શું કહું? આપ બધું જાણો છો અપ્રતિમ જ્ઞાની હોવાથી સર્વમાં રહેનાર છો એટલે હું આપની પાસે શા માટે આવ્યો છું? અને મારા મનમાં શી આકાંક્ષા છે? એ સર્વ આપનાથી લેશ પણ અજ્ઞાત નથી. પોતાની મા આગળ માતૃપક્ષના કુટુંબીજનોનાં વૃત્તાંતો—સ્થિતિઓ વર્ણવવાની જરૂર હોયજ નહિ, તે તો તે સર્વ જાણતીજ હોય. તેમ આપ સુજ્ઞ છો, વળી સર્વવિત્ છો તેથી આપની પાસે વધારે કહેવાની જરૂરજ નથી! કહ્યું પણ છે કે—સુજ્ઞેષુ કિંબહુના? ૪

જાણો તો તાણો કીસ્યું, સેવાફળ દીજે દેવ હો;
વાચકયશ કહે ઢીલની, એ ન ગમે મુજ મન ટેવ હો.
શ્રી શીતલ૦ ૫

ભાવાર્થ:—(આપ સર્વ) જાણો છો તો (પછી) તાણી

મારી અજ્ઞાનાવસ્થા ઉદ્ધાર દીલથી ચલાવી લઈ મને આપની સમીપે લઈ જશો અથવા દૂર રહીને પણ મારામાં કોઈ અપૂર્વ શક્તિ મૂકશો—અગર પ્રેરશો કે જેથી હું પોતેજ નિર્વિઘ્નપણે આપને પ્રાપ્ત કરી શકું! મને ખાત્રી છે કે હું જે આશા રાખું છું તે આપ અવશ્ય ફળવતી કરશોજ! આપની દયાશીલતાનો મને પૂર્ણ ભરોંસો છે! ૪

નિરાગીશું રે કિમ મિલે? પણ મળવાનો એકાંત[1]!
વાચકયશ કહે મુજ મિલ્યો, ભક્તે કામણવંત.
શ્રી શ્રેયાંસ૦ ૫

ભાવાર્થ:—નિરાગીને કેમ મળી શકાય? પણ હું તો તેમને નિશ્ચય મળવાનો (મળીશ). વાચક યશ કહે છે કે મને તો ભક્તિવડે કામણવાળા પ્રભુ મળ્યા! ૫

વિવેચન:—સંસાર વ્યવહારમાં રચી પચી રહેલા-રાચી માચી રહેલા રાગી પ્રાણીઓ નિરાગી એવા પ્રભુને શી રીતે મળી શકે? એમને મળવું તે ખરેખરૂં મુશ્કેલ છે, પણ હું તો તેમને જરૂર એકાંતે મળવાનો કેમકે રાગી પ્રાણીઓ પ્રભુને મળી શકતા નથી તે સંબંધમાં હું તો એમજ માનું છુ કે એમાં આવડતનીજ ખામી છે! ખરેખરા ઉપાયથી અને ખરા દીલથી જો પ્રભુને મળવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તેઓ અવશ્ય આપણને મળેજ એ નિઃસંશય છે! ભગવાન્ ભક્તાધીન છે એ વિવાદ વગરનું સત્ય છે. તેથી ભક્તિરૂપ કામણ વડે પ્રભુનું આકર્ષણ કરીને હું તો વ્હેલે કે મોડા પણ અવશ્ય મળવાનો! એમાં મને સંદેહજ નથી;

1 'એ તંત' એવો પણ પાઠ છે. તંત=નક્કી.

શથી યુક્ત હોય ત્યાં સુધીજ સંસાર છે અને જ્યારે તે મન ક્લેશથી રહિત થાય ત્યારે ભવનો પાર પમાય છે. હે પ્રભુ! જો આપ અમારા વિશુદ્ધ મનરૂપી ઘરને વિષે પધારો તો અમે નવનિધિની સંપત્તિ પામીએ. ૩

વિવેચન:—સંસાર અને મોક્ષનો તફાવત આ ગાથામાં બતાવ્યો છે. જ્યાં સુધી જીવને વિષે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયો વર્તે છે ત્યાં સુધી તે સંસારી જીવ કહેવાય છે. સંસારનું આદિ કારણ રાગ અને દ્વેષજ છે. દ્વેષમાં ક્રોધ તથા માનનો અને રાગમાં માયા અને લોભનો સમાવેશ થાય છે. અનુકૂળ વિષયોની પ્રાપ્તિથી પ્રસન્નતા થવી તે રાગ છે અને પ્રતિકૂળ વિષયોની પ્રાપ્તિથી અણગમો થવો તે દ્વેષ છે. જ્યારે એ કષાયોથી જીવ તદ્દન રહિત થાય છે ત્યારે તે સંસારી છતાં પણ સિદ્ધદશા અનુભવે છે. પછી તેને અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ વિષયોની પ્રાપ્તિ છતાં બન્નેમાં સમભાવ—એક સરખો આત્મિકભાવ ટકી રહે છે—સ્વાભાવિક રીતેજ બની રહે છે અને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે એ જીવ મોક્ષે જાય છે. અત્ર ફલિતાર્થ એ છે કે મુમુક્ષુએ હરેક પ્રવૃત્તિ કષાયથી મુક્ત થવા અર્થેજ કરવી જોઇએ. બંધનું અને મોક્ષનું કારણ મનજ છે. કહ્યું છે કે:—मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः કર્તા કહે છે કે હે પ્રભુ અમારૂં મન હવે ક્લેશવડે મલિન નથી—હવે તો તે ક્લેશથી રહિત થવાથી નિર્મળ છે તેથી જો આપ કૃપા કરી અમારા એ વિશુદ્ધ મનરૂપી ઘરમાં પધારો તો અમને જાણે અષ્ટમહાસિદ્ધિ અને નવનિધાનની પ્રાપ્તિ થઇ એમ અમે માનીએ. જો કે અમે તો એમ માનીએજ છીએ કે અમારૂં મન વિશુદ્ધ છે તથાપિ જ્યાં સુધી આપનું તેમાં પધારવું થયું નથી ત્યાં સુધી અમને શંકા રહ્યા કરે છે—

ઢોળે અને પીરસનારે થાક થઇ હોય તે વખતે કંઇક કદાપિ આવે તેના જેવું છે. (આનું નામ આણુઆહારક કહેવાય.) તો હે પ્રભુ! આવું દુઃખ અમારે હવે પછી સહન કરવું ન પડે એટલા માટે આપ અમારા વિશુદ્ધ મનરૂપી ઘરમાં પધારો અને અમને દર્શનનું સુખ આપો ! ૪

ધ્યાતા ધ્યેય ધ્યાન ગુણ એકે, ભેદ છેદ કરશું હવે ટેકે;
ક્ષીર નીર પરે તુમશું મળશું, વાચકયશ કહે હેજે હળશું.
સાહેબા૦ ૫

ભાવાર્થ - ધ્યાન કરનાર (ધ્યાતા), જેનું ધ્યાન કરવામાં આવે તે (ધ્યેય) અને ધ્યાન એ ત્રણની એકતા થતાં અમે અમારા તમારા વચ્ચે જે ભેદ છે તેને દૂર [illegible] અને [illegible] પાણીની પેઠે આપની સાથે મળી જશું (એક થઈશું) વાચક યશ કહે છે કે [illegible] આપની સાથે [illegible] એકરૂપ થશું. ૫

...ને ઉદ્યમવંત થઈ જવું જોઈએ, એવો આ ગાથાનો આશય છે. ...સંવંત જીવોજ સુખે આત્મહિત સાધી શકે છે અને તેઓને ...સીયનો વખતજ આવતો નથી. ૨

...ભ અનંતમાં દરિશન દીઠું, પ્રભુ એહવા દેખાડેજી;
...કટ પંથ જે પોળી પોળીયો, કર્મવિવર ઉઘાડેજી. સેવો૦ ૩

ભાવાર્થ—અનંત ભવ ગયે થકે (આજે) પ્રભુનું દર્શન ...પ્રાપ્ત થયું. આ સંસારના વિકટ પંથમાં ભમતાં ભમતાં જૈન-શાસનરૂપ મંદિરની પોળ (દરવાજો) કર્મવિવર [1] નામે) દ્વારપાળ ઉઘાડે ત્યારે દર્શન થાય અર્થાત્ તે દ્વારપાળ દ્વાર ઉઘાડીને પ્રભુનું દર્શન કરાવે. ૩

વિવેચન:—અનંત ભવ થયા હું સંસારરૂપ અટવીમાં ભ્રમણ કરતો હતો અને દર્શનની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કરતો હતો, પણ ...કે પ્રબલ શાસ્ત્રસંમત ન હોવાથી મને અદ્યાપિ તેની પ્રાપ્તિ થઈ ...હોતી, તે આજે આવા સમર્થ અને કૃપાળુ પ્રભુની પૂર્ણ મહેર-બાનીથીજ થઈ અર્થાત્ પ્રભુનું દર્શન થયું. જૈનશાસનરૂપ મંદિરમાં પ્રભુ સાક્ષાત્ વિરાજે છે, તે મંદિરના કર્મવિવર નામે દ્વારપાળે જ્યારે તેની પોળ ઉઘાડી આપી ત્યારે પ્રભુનું દર્શન થયું. આ સંસારના વિકટ પંથમાં જીવ જ્યારે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવાનો હોય છે ત્યારે તેને ભવિતવ્યતાના યોગે આયુષ્ય વિના સાત કર્મની સ્થિતિ કિંચિન્ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલી શેષ રહે...

---

[1] જ્યાં (અનંતાનુબંધી ચાર અને દર્શન મોહનીયત્રિક એ સાત) એવો પણ પાઠ છે.

જુઓ ઉપમિતિ ભવપ્રપંચ પીઠબંધ ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૧૫

ઉપાધિઓ એટલી બધી વધતી જાય છે કે જ્યારે તેને વિવેક પ્રગટે છે ત્યારે એમ લાગે છે કે 'મેં એકલાપણાની જીંદગી છોડી દઈ કરીને ઉપાધિવાળી જીંદગી વ્હોરી લેવામાં મ્હોટી ભૂલ કરી છે!' પાછળથી તે પસ્તાય છે પણ તે પશ્ચાત્તાપ પ્રતિકાર વગરનો હોય છે, તે મોડી જાગૃતિ છે એટલે પછી તરતમાં તેનો ઉપાય થઈ શકતો નથી. સાંસારિક રાગ માટે આટલું જણાવી ફરી ધર્મરાગનું માહાત્મ્ય ગાતાં કર્તા કહે છે. ૧

ધર્મરંગ જીરણ નહિ, સા૦ દેહ તે જીરણ થાયરે; ગુ૦
સોનું તે વિણસે નહિ, સા૦ ઘાટ ઘડામણ જાયરે. ગુ૦ ૨

ભાવાર્થઃ—ધર્મનો રંગ જીર્ણ થતો નથી, (તેના આધારભૂત) દેહ જીર્ણ થાય છે (પરંતુ જેમ) સોનું નાશ પામતું નથી ઘાટ અને ઘડામણ જાય છે. (તેમ તેને માટે પણ સમજવું). ૨

વિવેચનઃ—ઉપર જણાવ્યા મુજબ ધર્મ સંબંધી જે સાચો રાગ જીવને ઉત્પન્ન થયેલો હોય તે કાચા રંગની જેમ ક્યારે પણ ઉડી જતો નથી, કેમકે એ રાગ ખરા અંતઃકરણનો હોય છે પણ ઉપર ઉપરનો-દેખાવ રૂપે હોતો નથી. એવો જીવ, સમૂહ વચ્ચે હોય કે એકાંતમાં હોય તોપણ ધર્મના પાલનને અંગે તેની મનોવૃત્તિ તથા આચરણ એક સરખુંજ હોય છે. દંભી મનુષ્યો બહુ મનુષ્યોની હાજરી વચ્ચે જે ક્રિયાવિધિ સાચવે છે. જે વૈરાગ્ય બતાવે છે, તે સ્થિતિ તેઓ જ્યારે એકલા પડ્યા હોય ત્યારે લગભગ નહિ જેવીજ દેખાય છે. તેવાઓ ક્રિયાના ખરા ફળના ભાગી થઈ શકતા નથી, પણ સાચા ધર્મી માણસો શાસનપ્રેમી અને આત્મ

રસિક હોય છે તેથી તેઓનો ધર્મરંગ સદાને માટે જેવોને તેવોજ બન્યો રહે છે, તે એટલે સુધી કે કદાચ તેઓનો દેહ નાશ પામે પણ ધર્મના રંગમાં ફેરફાર થતો નથી. ગજસુકુમાલ અને મેતાર્યાદિ મુનિવરોની જેમ મરણાંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તોપણ તેઓનો ધર્મરંગ જરા પણ ક્ષીણ થતો નથી પણ ઉલટો અપૂર્વ વીર્યના ઉલ્લાસવડે અત્યંત વૃદ્ધિંગત થઇને તેઓને પરમપદમાં લઇ જાય છે! આ ખરા ધર્મરંગનું સ્વરૂપ છે. આના સમર્થનમાં કવિ દૃષ્ટાંત કહે છે કે સોનાના અલંકારને અગ્નિમાં નાખ્યો હોય એટલે તેને દેહાંત કસોટીમાંથી પસાર થવાનો વખત આવે ત્યારે તે અલંકારનો ઘાટ ગળી જાય પરંતુ સોનાનો નાશ ન થાય; તેનો રંગ તો વિશેષ પ્રકાશિત થાય! તેમાં કાંઇપણ નુકશાન થતું હોય તો માત્ર તે અલંકાર ગળી જવાથી તેને ઘડાવવામાં જે પૈસા-મજુરી બેઠેલ હોય તેટલાનુંજ થાય પણ તેથી વધારેનું ન થાય, તેમ પ્રસ્તુત વિષયમાં દેહ તો વિનાશી સ્વભાવવાળો હોવાથી નષ્ટ થાય પણ તે દેહમાં રહેલા આત્માને થયેલા ધર્મરંગનો નાશ ન થાય એ કહેવાનો આશય છે. ૨

ત્રાંબું જે રસ વેધીયું, સા૦ તે હોય જાચું હેમરે; ગુ૦
ફરી ત્રાંબુ તે નવિ હુએ, સા૦ એહવો જગગુરૂ પ્રેમરે.
ગુણ૦ ૩

ભાવાર્થઃ—જે ત્રાંબું રસથી વેધાયું હોય તે વિશુદ્ધ સુવર્ણરૂપ થઇ જાય અને તેનું પાછું ત્રાંબું ન થાય, તે પ્રકારનો જગદ્ગુરૂ ઉપરનો પ્રેમ પણ સમજવો ૩

વિવેચનઃ—જે ત્રાંબા ઉપર સુવર્ણને ઉત્પન્ન કરનાર સુવર્ણ-સિદ્ધિના રસનું બિંદુ નાંખ્યું હોય તો તેટલા માત્રથી તે ત્રાંબાનું સોનું થઈ જાય. પછી ક્યારે પણ તે પોતાની મૂળ સ્થિતિ (ત્રાંબાની) ન પામે. તેવા પ્રકારનો પ્રભુ ઉપર રાગ હોવો જોઈએ. આ ગાથામાં ધર્મરાગનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. તેમાંથી એવી રીતનો ભાવ નીકળી શકે છે કે પ્રભુ સાથે પ્રીતિ બાંધનાર પ્રથમ મિથ્યાત્વ ભાવમાં અનાદિ કાળથી રમણ કરતો હોય, તે ભવિતવ્યતાના પરિપાકપણાથી ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પામ્યો હોય પણ તેની સ્થિતિ અનિશ્ચિત હોવાથી તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામવા ઉદ્યમ કરે. તે જ્યારે પામે ત્યારે પછી તેના પ્રભુ ઉપર જે રાગ થાય તે અપ્રતિમ, અવર્ણનીય અને અલૌકિક-દિવ્ય હોય. પછી તે જીવની તે સ્થિતિનો ક્યારે પણ નાશ ન થાય, તે તો વધારેમાં વધારે ત્રણ કે ચાર ભવેજ મોક્ષે જાય, ફરી મિથ્યાત્વ ભાવમાં તે ક્યારે પણ ન આવે. જગદ્ગુરૂ ઉપરનો ખરો પ્રેમ એવોજ હોવો જોઈએ એમ સ્પષ્ટ રીતે અત્ર સૂચવ્યું છે. ૭

ઉત્તમ ગુણ અનુરાગથી, સા૦ લહીએ ઉત્તમ ઠામરે; ગુ૦
ઉત્તમ નિજ મહિમા વધે, સા૦ દીપે ઉત્તમ ધામરે. ગુ૦ ૮

ભાવાર્થઃ—ઉત્તમ પુરૂષના ગુણ ઉપર પ્રીતિ રાખવા (આપણે) ઉત્તમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકીએ, (આથી) પોતાનો મહિમા ઉત્તમ રીતે વધે, અને પ્રાપ્ત થયેલું ઉત્તમ સ્થાન સ રૂપ ઉન્નતિને પામે. ૮

વિવેચનઃ—ઉત્તમ-વિશિષ્ટ પુરૂષોમાં જે જે સુંદર ગુણો વર્ત હોય તેના ઉપર બહુમાન રાખી તેઓની સાથે પ્રીતિ કરવ

આવે તો આપણામાં પણ તેવા ગુણો સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પ
છે-આવિર્ભૂત થાય છે. ગુણ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારે સંગતિ-સોબ
માણસનીજ કરવી જોઇએ. જગત્માં આજકાલ જે અનીતિ
દુરાચારનો પ્રચાર બહુ પ્રમાણમાં થયેલો જોવામાં આવે
તો કાંઈપણ મુખ્ય કારણ હોય તો તે કુસંગતિજ છે. શાળ
નૈતિક કેળવણી અપાય છે છતાં બાળકોમાં પ્રામાણિકપણું અ
નય તથા વિવેકાદિ ઉત્તમ ગુણો પ્રવેશવા પામતા નથી તેનું
માત્ર માઠી સોબત છે. માબાપોએ જો પોતાનાં બાળકોને
માન્ બનાવવાં હોય તો પ્રથમ તેઓએ પોતે ફરજીયાત રીતે
ચારી બનવુ જોઇએ-બાળકોને પોતાના આચરણથીજ અ
પણે સદાચાર શિખવવો જોઇએ અને પોતાના બાળકો કોન
બતમાં દિવસ નિર્ગમન કરે છે તે બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન
જોઇએ. એ મુજબ ધ્યાન ન આપનાર અથવા પોતે સદાચ
ન વર્તનાર માબાપો પોતાની સતતિના શત્રુ છે એમ કહે
જરાપણ વિશેષ પડતું નથી. ગુણમાત્રનો નાશ કરનારી એ
સંગતિજ છે. તે એક છે તો સર્વ (ગુણ) નથી અને તે એક
તો સર્વ (ગુણ) છે. આ રહસ્યવાળા વાકયને સદા સ્મૃ
ઉપર તાજું રાખવું જોઇએ અને કદિ બાળકોને માઠી સ
થઈ હોય તો તેમાંથી તેઓને કળ તથા બળપૂર્વક સદ્ય ખેંચી
સારી સોબત નીચે મૂકી દેવાં જોઇએ. કર્ત્તા પ્રસ્તુત વિષયને
જણાવે છે કે સત્સંગતિથી આપણે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પામવા
સુંદર સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઇએ. બાદ તે વડે આપણું
ત્મ્ય ક્રમે ક્રમે વધતું જાય-વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વના રોધક જે જે અ
રિક હેતુઓ છે તેમાં ઘટાડો થતો આવે અને એમ થવાથી

થી કે અત્યારે નિરાગી છે તે પણ મારા પ્રત્યે એક વખત રાગી થશે અને હૃદયની ખરી લાગણીથી મને ચ્હાશે. (આ વ્યાવહારિક કથન છે.) નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી જે માણસ અન્યને ચ્હાય તેની સર સામા માણસ ઉપર વ્હેલી કે મોડી પણ થયા વિના રહેજ નહિ. આપણે બીજાને ચ્હાઇએ તો તે આપણને અવશ્ય ચ્હાયજ એ નિર્વિવાદ સત્ય છે—તદ્દન ખરી હકીકત છે. ૧

નિરાગી સેવે કાંઈ હોવે[1] ? એમ મનમાં નવિ આણું;
ફળે અચેતન પણ જેમ સુરમણિ, તિમ તુમ ભક્તિ પ્રમાણું. થાંસુ૦ ૨

ભાવાર્થ—નિરાગીની સેવા કરવાથી શું ફળ મળે ? એ પ્રશ્નને હું મનમાંજ દાખલ થવા દેતો નથી. ચૈતન્ય રહિત એવું ચિંતામણિ (રત્ન) પણ જેમ ફળ આપે છે તેમ તમારી ભક્તિ (પણ ફળ આપશે એમ હું) માનું છું. ૨

વિવેચનઃ—વળી હે પ્રભુ ! કોઇ મને એમ કહે કે નિરાગી–વીતરાગ એવા પ્રભુની સેવા કર્યાથી, તેમને પરાણે વળગતા જવાથી શું ફળ મળે ? કાંઇ ન મળે ! તો એ વાત બનવા યોગ્ય છે. પણ એવા પ્રશ્નને હું મારા મનમાં ક્યારે પણ ઉત્પન્ન થવા દેતો નથી—અવકાશજ આપતો નથી. હું તો ઉલટો એમ માનું છું કે એમ કહેનારાજ મૂર્ખ છે. તેઓ ખરા પ્રેમની કિંમતજ સમજતા નથી. વળી તેઓ જગતમાં એવા અનેક દૃષ્ટાંતો છે તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી કે તે બાબત વિચાર કરવાની તસ્દી પણ લેતા નથી. માત્ર લોક-

[1] કાંઇ હોવે–શું થાય ? (મારવાડી ભાષા.)

[illegible] છે. તે પ્રમાણે સંપૂર્ણ ફળ પ્રાપ્ત થતા સુધી પ્રભુની ભક્તિ પૂર્ણ [illegible] રાખવીજ જોઇએ, એટલે [illegible] આવે [illegible] [illegible] કરવા [illegible] છે [illegible] માનપૂર્વક [illegible] રહી હું [illegible] [illegible] રાખી રહ્યો છું. ૨

ચંદન શીતલતા ઉપજાવે, અગ્નિ તે શીત મીટાવે;
સેવકનાં તિમ દુ:ખ ગમાવે, પ્રભુ ગુણ પ્રેમ સ્વભાવે.
શાંસુ૦ ૩

[illegible] અગ્નિ) અગ્નિ [illegible] કરેલો પ્રેમ સ્વા[illegible]

[illegible] ગુણ [illegible] તેને ઘસીને [illegible] થઇ [illegible] ઘણું ઘણું એવો ગુણ [illegible] ટાઢ [illegible] વખતે તેનું સેવન કરવામાં આવે [illegible] આ બે વસ્તુઓના સ્વભાવ છે [illegible] મુજબ પ્રભુના ગુણ ઉપર પ્રેમ કર્યો હોય તો તે ગુણપ્રેમનો પણ એવો સ્વભાવ છે [illegible] પ્રેમ કરનાર સેવકજનના દુ:ખ માત્રનો નાશ કરે. આ [illegible] મને પાકો વિશ્વાસ હોવાથીજ હું નિરાગી પ્રભુની પણ એક ચિત્તે ભક્તિ કરવામાં તત્પર રહ્યો છું. જગત્‌માં કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થપૂર્વક કોઈ રાજા મહારાજાદિની સેવા કરવામાં આવે છે તો તેથી ઈપ્સિતાર્થ—ઇચ્છિત સ્વાર્થ સરે છે તો પછી તદ્દન નિષ્કામ વૃત્તિથી

ભુ (ભલે તેઓ વીતરાગ હોય તોપણ તેઓ) ની આરાધના કરવામાં આવે તો તે ફળદાયી કેમ ન થાય? અવશ્ય થાયજ! ૩

ઉદય જે જલધિ અનુહરે, શશીને તેહ[1] સંબંધે;
સંબંધે કુમુદ અનુહરે, શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રબંધે. થાંસું૦ ૪

ભાવાર્થ:—ચંદ્રમા સાથેના સંબંધને લીધે સમુદ્ર (ચંદ્રના) અસ્ત) અને ઉદય સમયે તેને અનુસરે છે (પરંતુ) કુમુદ પુષ્પ તો (પોતાના) શુદ્ધ સ્વભાવને લીધેજ (સંબંધ વગરજ) ચંદ્રને અનુસરે છે. ૪

વિવેચન:—અન્ય મતમાં ચંદ્રને સમુદ્રનો પુત્ર માન્યો છે. પુત્રના સુખે દુઃખે પિતા સુખી દુઃખી થાય એ કુદરતી છે. ચંદ્રનો ઉદય થાય છે તે વખતે તેની કાંતિ પ્રફુલિત થએલી હોય છે તે જોઇને સમુદ્રને પણ હર્ષ થાય છે અને તે જાણે તેને ભેટવા ઈચ્છતો હોય તેમ ઉછાળા મારે છે (ભરતી થાય છે). તેમજ ચંદ્રનો અસ્ત થાય છે ત્યારે તેનું તેજ ગ્લાનિભાવને પામે છે, તે જોઇને સમુદ્રનો હર્ષનો ઉભરો શમી જઇ તે જાણે ખેદિત થયો હોય તેમ પાછો હઠે છે (ઓટ થાય છે). અથવા તો શુકલ પક્ષમાં ચંદ્રની કળા વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે સમુદ્રની ભરતી પણ વધતી જાય છે અને જ્યારે કૃષ્ણ પક્ષમાં તેની કળા ઘટે છે ત્યારે ભરતી ઓછી થાય છે. આ પ્રમાણે સમુદ્રનું સુખ દુઃખમાં ચંદ્રને અનુસરવું થાય છે તે તેઓ વચ્ચે પિતા પુત્રનો સબંધ છે તેને લીધે થાય છે. પણ ચંદ્રવિકાસી કમળ ચંદ્રોદયે વિકસિત થાય છે અને ચંદ્રાસ્તે સંકુચિત થાય છે. અને તેનું આ અનુસરણ તો કોઇપણ પ્રકારના સંબંધ

[1] 'તેજ (પ્રકાશ) તથા નેહ (સ્નેહ)' એવો પણ પાઠાંતર

સફળ (ગણાશે) કે જ્યારે (અમે) અચિરા માતાના પુત્ર (શાંતિ) પ્રભુને ભેટશું, તેમના મુખચંદ્રને જોઇને સુખ પામશું અને વિયોગની વેદના સંબંધી સર્વ દુઃખ દૂર કરશું. ૧

વિવેચનઃ—સર્વ જગતને સ્વયમેવ શાંતિ કરનાર સોળમા શાંતિનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં કર્ત્તા પુરૂષ કહે છે કે જે વખતે અમે શ્રી અચિરા માતાના પુત્ર શ્રી શાંતિજિનની સમીપે પ્રાપ્ત થશું તે દિવસ, તે ઘડી અને તે સમય અમારે લેખે ગણાશે—કૃતાર્થ થશે. તે સિવાય આજ સુધીનો અમારો જેટલો કાળ મિથ્યાત્વ ભાવમાં ગયો તે બધો નિષ્ફળ થયો—એળે ગયો. પરમ સ્થાને પહોંચવા માટે જે મુખ્ય—આવશ્યક ગુણ છે તેને પ્રાપ્ત કરવાનું જ્યાં સુધી ન બને ત્યાં સુધીનું જીવનું જીવન ખરેખર નકામુંજ—નિરર્થકજ ગણાય. પ્રમાદ નિદ્રાને વશ થયેલા જીવો મર્ત્ય જન્મ પામીને પોતાનું કર્ત્તવ્ય ન સમજે, સમજવા જેટલો પ્રયત્ન પણ ન કરે તો તેઓ પોતાનો દશ દ્રષ્ટાંતે દુષ્પ્રાપ્ય—મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થઇ શકે તેવો મનુષ્યભવ હારી જાય અને તેની પ્રાપ્તિ પુન. પણ દુર્લભ કરી મૂકે. જેનો આપણે આદર સત્કાર કરીએ તે બાળક અથવા પશુ હોય તોપણ સ્વયમેવ આકર્ષાઇ આપણી પાસે આવે અને જેનો આપણે અનાદર કરીએ તે વિશેષ વિશેષ છેટે પડતું જાય અને ફરી આપણી પાસે આવવાનું મન પણ ન કરે, એ કુદરતી નિયમ અહીં લાગુ પડે છે. માટે મનુષ્યભવ પામીને તેને વિવેકપૂર્વક સાર્થક કરી લેવો જોઇએ. કર્ત્તા ફરીને કહે છે કે અમે જ્યારે તે પ્રભુના મુખરૂપી ચંદ્રમાને અવિશ્રાંતપણે—મેષોન્મેષરહિત દ્રષ્ટિએ એકીટસે નિહાળી તે દર્શનથી મળતું સુખ મેળવશું, જગતના અન્ય પદાર્થો ઉપરથી મોહ ઉતારી એ દર્શનમાં લીન થશું, અને

જ સુધી એવું દર્શન પ્રાપ્ત ન થયું તેને માટે એદ બાહેર ક-
ર્યું ત્યારે એ દર્શનના અભાવથી અમને જે વેદના લાગ્યુ પછી
રી તેથી થયેલાં દુઃખમાત્ર દૂર કરી પરમ સંતોષને પામશું.
હવે એ સંતોષ સુખનું સ્મરણ કરશું, પ્રાપ્ત થયેલા દર્શ-
નને અમૂલ્ય રત્નની જેમ રક્ષશું અને તે વડે નવા નવા આત્મિક
ગુણો મેળવતાં આગળ વધશું. ૧

જાણ્યોરે જેણે તુજ ગુણ લેશ, બીજારે રસ તેહને મન
નવિ ગમેજી;
ચાખ્યોરે જેણે અમી લવલેશ, બાકસ બુકસ તસ ન
રૂચે કીમેજી. ૨

ભાવાર્થ—જેણે તમારામાં રહેલા ગુણોનો લેશમાત્ર (રજ)
જાણ્યો તેને તેથી અન્ય રસ ન ગમે (કારણકે) જેણે અમૃતનો
લેશ ચાખ્યો (હોય) તેને (બીજા) બાકસબુકસ (રસ) કોઈ
પણ રીતે ન પસંદ પડે! ૨

વિવેચનઃ—હે પ્રભુ! તમારા સ્વરૂપનું જેને લેશમાત્ર જાણ-
પણું થાય-તે યથાર્થ રીતે સમન્વય ત્યારે તેથી તે (જ્ઞાતા) ને જે
આનંદ મળે છે-જે હર્ષનો અતિરેક થાય છે તે અવર્ણનીય અને અ-
પૂર્વ હોવાથી, બીજા જગતના પૌદ્ગલિક પદાર્થોથી બાહ્ય-
દષ્ટિ જીવો આનંદ મેળવી પોતાને ખરા સુખી માને છે, તેનીજ
ફરી ફરી પ્રાપ્તિ માટે અહોનિશ પ્રયત્ન સેવે છે, જગતમાં જન્મી-
ને જાણે એજ મેળવવાનું હોય એમ જેઓ માને છે તે (પદાર્થો)
ના આનંદ તે જીવને જરાપણ ગમતા નથી. પૂર્વ પુન્યના પ્રભા-

વથી જે ભોગસુખો તેને પ્રાપ્ત થયાં હોય છે તે પણ તેના મનને અનિષ્ટ-અપ્રીતિકર લાગે છે* અને તેવા પદાર્થોમાં તે મોહમૂઢ થઈ લિપ્ત થતો નથી. તે સંસાર વ્યવહાર ચલાવે છે પણ તેમાં તેને નિરાનંદ-નિરસતા લાગે છે. અહીં દષ્ટાંત કહે છે કે અમૃતનું એક બિંદુ પણ જેણે આસ્વાદ્યું-ચાખ્યું હોય તેને પછી બીજા લૌકિક સારા ગણાતા રસો આપો તો પણ તે નિર્માલ્યજ લાગશે-સુદ્દલજ રૂચિકર નહિ થાય તો પછી નિરસ પદાર્થના બુકડા ભરવા તેને ગમેજ શેના? આ પ્રમાણે બનવું તે તદ્દનજ સ્વાભાવિક છે, કેમકે ચક્રવર્તીને ત્યાં ભોજન કરનારને બીજાઓને ત્યાંનાં ભોજનો જરા પણ ન ગમે અને તે એમજ વિચારે કે ફરીને ચક્રવર્તીને ત્યાં જમવાનું ક્યારે પ્રાપ્ત થાય? તેજ પ્રમાણે અત્ર પણ સમજવા યોગ્ય છે. સમ્યક્ત્વ રસનો સ્વાદજ અલૌકિક છે, આત્મિક છે-તે પ્રભુના અનંત ગુણોનોજ અંશ (લેશ) છે, એટલે તે રસ પ્રાપ્ત કરનારને અન્ય લૌકિક-પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં આનંદ ક્યાંથી આવે? નજ આવે! કર્તા હજી એજ સંબંધમાં વિશેષ કહે છે. ૨

તુજ સમકિતરસ સ્વાદનો જાણ, પાપ કુભક્તે બહુ
દિન સેવીયું જી;
સેવે જો કર્મને જોગે તોહી, વાંછે તે સમકિત અમૃત
ધુરે લિખ્યું જી. ૩

ભાવાર્થ:—તમારા સમ્યક્ત્વ રસના સ્વાદને જાણનારા (એવા

---

* જુઓ સ્થિરા દૃષ્ટિની સજ્ઝાય.

") પાપરૂપી માઠું ભોજન બહુ દિવસ સેવ્યું, (તેને કદાચ)
(યોગે (ફરી પણ) સેવવાનો વખત આવે તોપણ આત્માના
થમ ગુણ તરીકે ગણાયલા એવા સમકિતગુણરૂપી અમૃતની પ્રા-
નીં તો (તે ફરી) ઇચ્છા અવશ્ય કરે. ૩

વિવેચનઃ—હે પ્રભુ! અનાદિ કાળથી ભવભ્રમણ કરતાં ત-
મારા સમ્યક્ત્વ રસને મેં જાણ્યો—આસ્વાદ્યો—તે રસની મધુરતા-
થી હું જાણીતો થયો. આજ સુધી મને એ રસની પ્રાપ્તિ થયેલી
ન હોવાથી મેં પાપ-મિથ્યાત્વરૂપી માઠા ભોજનનું બહુ દિવસ—
બહુ કાળ સેવન કર્યું! (કુભક્તિવડે-કુદેવ કુગુરૂ વગેરેની ભક્તિ-
વડે બહુ દિનપર્યંત પાપને સેવ્યું એવો અર્થ પણ થઈ શકે.)—
બહુ કાળ સુધી મિથ્યાત્વભાવમાં રમણ કર્યું! હવે તે સ્થિતિ
કોઈ મહા ભાગ્ય યોગે દૂર થઈ અને સમ્યક્ત્વગુણની પ્રાપ્તિ થઈ
એટલે હવે હું કદી પણ એ મિથ્યા ભાવમાં રમણ ન કરૂં. આજ
સુધી અજાણ હતો એટલે જે થયું તે થયું પણ હવે તે
માઠા ભોજનને હાથ પણ ન લગાડું. પરંતુ કદાચ દુષ્ટ કર્મથી
પરાજિત થઈ સમ્યક્ત્વથી પતિત થાઉં અને તે મિથ્યાત્વરૂપ કુ-
ભોજનને ફરી સેવું તો પણ હું તે સમ્યક્ત્વરૂપી અમૃતને તો
સર્વથા ન ભૂલી જતાં અમુક કાળે તો અવશ્ય તેની પ્રાપ્તિની ફરી
ઇચ્છા રાખું, કારણ કે તે સમ્યક્ત્વગુણ આત્માના અનંત ગુ
ણોમાં સૌથી પહેલો નંબર ધરાવે છે અને એની પ્રાપ્તિ થયા પ-
છીજ આત્માથી આગળ વધી શકાય છે. આત્મગુણના મહેલ ચ-
ણવો હોય તો પ્રથમ સમ્યક્ત્વરૂપી પાયાને મજબૂત કરવો જોઇએ, કારણકે પાયો કાચો હોય અથવા પાયો નજ હોય અને
તેના ઉપર ઇમારત ચણી હોય તો તે પડી જાય છે. આવા ઉ-

ધ્યાન ધરનાર આયુષ્યની પૂર્ણતાએ અરૂપી સ્થાન (મોક્ષ) ને મેળવે છે એ બહુ આશ્ચર્યકારક હકીકત છે. અરૂપીનું ધ્યાન નાર અરૂપી થાય એ તો બરાબર છે પણ અહીં તો રૂપીનું ધરનાર અરૂપી થાય છે! અને એ કેમ બને છે તે સમજી નથી ! આ ઘણી નવાઇની વાત છે અને બહુ વિચારને પરિણામે પણ એ હકીકત સમજવા જેટલી હદે મારૂં મન પહોંચી શકતું નથી તથા એનું રહસ્ય જાણી શકતું નથી ! આ બાબતમાં વિશેષતા, સામર્થ્ય, યુક્તિ કે કૌશલ્ય જે કાંઇ હોય તે તમારૂંજ છે, તમેજ તે જાણોછો અને વાચક યશ તો માત્ર તમારૂં સ્વરૂપજ વિચારે છે અને તેને અનુલક્ષીને તમારા ગુણગ્રામ કર્યા કરે છે પણ તેનું મન ઉપરની ઘૂંચ-આંટી ઉકેલવા જેટલી સમર્થતા ધરાવતું નથી છતાં એને વિશ્વાસ છે કે તમારા સ્મરણ અને ભજનના પ્રતાપથી તે એક વખતે એ સ્થિતિ સમજવા જેટલી હદે અવશ્ય પહોંચશે ! અત્ર ચોથી અને પાંચમી ગાથાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે ગુણસ્થાનના આરોહણનો ક્રમ બતાવેલો છે. ૫

---

૧૭ શ્રી કુંથુનાથસ્વામીનું સ્તવન.

સાહેલાં હે કુંથુજિનેશ્વર દેવ, રત્નદીપક અતિ દીપતો હો લાલ
સા૦ મુજમન મંદિર માંહે, આવે જો અરિબળ જીપતો હોલાલ.
સા૦ મિટે તો મોહ અંધાર, અનુભવ તેજે જળહળે હો લાલ
સા૦ ધૂમકષાય ન રેખ, ચરણ ચિત્રામણ નવિ ચલે હો લાલ. ૨

ભાવાર્થઃ—હે મિત્રો ! કુંથુજિનેશ્વરદેવ અતિ પ્રકાશિત રત્ન-

[illegible] છે. સામાન્ય દીવાની સુંદરતા [illegible] નથી. કેમકે તેને વારંવાર સમારવો પડે છે, તેમ ન કરીએ તો તેનો પ્રકાશ મનોહર લાગતો નથી, ત્યારે આ [illegible] સુંદર-મનોહર-આકાર [illegible] છે [illegible] નહિ પણ રત્નદીપકમાં જ [illegible] ધારણ કરે છે [illegible] પણ સુંદર [illegible] થાય [illegible] અનુપમ [illegible] રહે છે. [illegible] છે. [illegible] હોય છે. [illegible] તેમ તેમ [illegible] પણ આ રત્નદીપકમાં [illegible] નથી કે જેના [illegible] નથી [illegible] થવાથી [illegible] છે [illegible] રહે છે.

સો૦ પુદ્ગલ તેહ ન ભેદ¹, રહે ન શુદ્ધ કલા કહે સો ખાસ;
સો૦ શ્રીનયવિજયસુશિષ્ય, વાચકયશ ઇણીપરે કહે સો ખાસ. ૫

ભાવાર્થ — પૌદ્ગલિક તેજનો આ રત્નદીપકમાં લેશ પણ નથી અને તે શુદ્ધ દશાનું રહેન કરતો નથી. એ પ્રકારે શ્રી નયવિજયના સુશિષ્ય વાચકયશ કહે છે. ૫

૧ 'ભેદ (ભાગ)' એવો પણ પાઠ છે.

...ધ્યાન ધરવું તે સહજ-
[પર]માત્મા ભજવા રૂપ ભેદનો છેદ કરવાનું ધ્યાન ધરવું તે સહજ-
[સ]માધિયોગ કહેવાય છે. તે અભ્યંતરયોગ છે અને તે મોક્ષને
[આ]પવા વાળો થાય છે. કારણ કે તેમાં આત્માને કર્મથી મુક્ત ક-
[ર]વાનોજ હેતુ હોય છે અને એ યોગ વડે ધ્યાન ધરનારાઓજ
ખરા યોગી કહેવાય છે. શુક્લ ધ્યાનના પહેલા બે પાયાનો એમાં
સમાવેશ થાય છે. ૪

[પ્ર]ભુપદ વળગ્યા તે રહ્યા તાજા, અળગા અંગ ન સાજારે, મન૦
[વ]ાચકયશ કહે અવર ન ધ્યાઉં, એ પ્રભુના ગુણ ગાઉંરે,
મન૦ ૫

ભાવાર્થ:—પ્રભુનાં ચરણનું જેઓએ અવલંબન લીધું તેઓ પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં ટકી રહ્યા, પણ જેઓ પ્રભુથી અળગા થયા-છેટા પડી ગયા તેઓ પ્રાપ્ત સ્થિતિથી પતિત થયા. વાચકયશ કહે છે કે હું તો અન્ય દેવનું ધ્યાનજ ધરતો નથી; એ પ્રભુનાજ ગુણગ્રામ કરૂં છું. ૫

વિવેચન:—ઉપરની ગાથામાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે પ્રભુપદ-મોક્ષ-સ્થાનની પ્રાપ્તિ અર્થે જેઓ સુદ્દઢપણે આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન ધરતા ધરતા આગળ વધે છે તેઓજ ચ્હડતી ચ્હડતી આત્મિક સ્થિતિ-ઓ-ગુણસ્થાનો પ્રાપ્ત કરતા તદ્દન નિર્મળ થતા જાય છે અને પ્રાંતે કૈવલ્ય અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધસ્થાનમાં અક્ષયસ્થિતિ કરે છે. પણ જેઓ એ પ્રભુએ બતાવેલા માર્ગથી ભ્રષ્ટ-પતિત થાય છે તેઓ પડતા પડતા છેક મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને પણ આવી જાય છે. તેઓ-ની આત્મિક સ્થિતિ વિશુદ્ધ રહેતી નથી-મલિન થઇ જાય છે. જેમ

૧૯ શ્રી મલ્લીનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

તુજ મુજ રીઝની રીઝ, અટપટ એહ ખરી રી;
લટપટ નાવે કામ, ખટપટ ભાંજ પરી રી. ૧

ભાવાર્થઃ—તારી અને મારી રીઝનું અટક વધુ, એ (ખરે ખરી) મુશ્કેલ વાત છે; (એમાં) ખુશામત કામમાં આવતી નથી માટે હે પ્રભુ! મારી આ બધી ખટપટ ભાગી નાંખ ! ૧*

---

૧ ભાંજપરી—મારવાડી ભાષા.

* આ ગાથાનો ભાવ 'વીતરાગ સ્તોત્ર' ના ૧૯મા પ્રકાશના પહેલા શ્લોકને મળતો છે. તે આ પ્રમાણેઃ—

જ વધતો જાય છે અને પૂર્વપ્રાપ્ત ગુણોથી નવા નવા ગુણની પરંપરાને મેળવતો જાય છે–પૂર્વ ગુણો ઉત્તર ગુણોને ખેંચી લાવે છે અને જે નવા નવા ગુણો પ્રાપ્ત થતા આવે છે તે બધા મોહનીયાદિ કર્મના ક્ષયથી પ્રકટ થયેલા હોવાથી અક્ષય ભાવવાળા–નિરંતર રહેનારા હોય છે–આવ્યા તે જવાના હોતાજ નથી. આ ગાથામાં દર્શાવ્યો પ્રથમ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે અને પછી એ ગુણપ્રાપ્ત જીવ ક્ષપકશ્રેણિ આરોહે–માંડે અને તે વડે અક્ષય ગુણોને ઉપાર્જન કરતો કરતો અંતે અક્ષય પદને પામે એ ભાવ બતાવ્યો છે. જે બાબત વિશેષ હવેની ગાથામાં કહું છું. ૩

અક્ષય પદ દીએ પ્રેમજે, પ્રભુનું તે અનુભવ રૂપરે;
અક્ષર સ્વર ગોચર નહિ, એ તો અકળ અમાપ્ય અરૂપરે,
એ૦ જ૦ સુ૦ ૪

ભાવાર્થઃ—(પ્રભુ ઉપર કરેલો) જે પ્રેમ અક્ષય પદને આપે છે તે પ્રભુનું અનુભવેલું (પદ છે), (તેનું સ્વરૂપ) અક્ષર તથા સ્વરદ્વારા પ્રકાશી શકાતું નથી. (કારણ કે) એ તો ન કળી શકાય, ન માપી શકાય અને ન જોઈ શકાય (તેવું છે)

વિવેચનઃ—પ્રભુ ઉપર માત્ર સ્વ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અર્થે જે પ્રશસ્તરાગ કરવામાં આવે તેથી અનુક્રમે ભવ્ય પ્રાણીને ત્રીજી ગાથાના વિવેચનના અંત ભાગમાં જણાવવામાં આવ્યું તેવું અક્ષયપદ–મોક્ષપદ મળે છે. રાગથી અક્ષયપદ કેમ મળે ? એ શંકાનું નિરાકરણ આ રીતે થઇ શકે. મોક્ષપદ મેળવવાની જીવને જ્યારે અભિરૂચિ થાય છે ત્યારે તેનો સાંસારિક અપ્રશસ્તરાગ, ધીમે ધીમે ઘટી જઇ પ્રશસ્તતામાં ફેરવાઈ જાય છે. આ તે જીવ જ્યારે

પ્રીત કરંતાં સોહીલીરે હાં, નિર્વહેતાં જંજાળ, મેરે૦
જેહવો વ્યાલ[1] ખેલાવવોરે હાં, જેહવી અગનની ઝાળ, મેરે૦
જો વિવાહ અવસરે દીયોરે હાં, હાથ ઉપર નવિ હાથ, મેરે૦
દીક્ષા અવસર દીજીએરે હાં, શિર ઉપર જગનાથ, મેરે૦
ઈમ વલવલતી રાજુલ ગઈરે હાં, નેમિ કને વ્રત લીધ, મેરે૦
વાચક યશ કહે પ્રણમીએરે હાં, એ દંપતી[2] દોય સિદ્ધ, મેરે૦

વિવેચન.— સંકટનો નાશ કરવામાં ચક્રધર સમાન શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની કર્તા સ્તુતિ કરે છે. ચક્રવર્તીનું ચક્ર જેમ વૈરીઓનું મસ્તક છેદે છે તેમ પ્રભુનું ધર્મચક્ર ચાર ગતિરૂપ ભવભ્રમણનો ઉચ્છેદ કરે છે, તેથી પ્રભુને અરિષ્ટનેમિ પણ કહેવામાં આવે છે. રાજિમતિના વિલાપ આ સ્તવનમાં ચિતર્યા છે. રાજમતિ નેમિનાથપ્રભુને ઉદ્દેશીને કહે છે કે " હે પ્રાણનાથ ! ગોરવ (ગૌરવ) આપવાને માટે એકઠા કરી પાંજરામાં પૂરેલા પશુ તથા પક્ષીઓની ફરીયાદ સાંભળીને આપ તોરણ સુધી આવ્યા છતાં ત્યાંથી રથ ફેરવી પાછા ચાલ્યા ગયા. તે વખતે અનેક વડિલ જનોએ આપને અનેક રીતે વિનવ્યા પણ એઓની વિનતિ ઉપર આપે લક્ષ્ય આપ્યું નહિ અને મારી સાથેના નવ ભવના સ્નેહનો અંત લાવ્યા. આ સ્થિતિ બની (લગ્નમાં વિઘ્ન પડ્યું) તો આપ એવો કેવી જાતનો દોષ જોઈને આવ્યા હતા ? લગ્નને યોગ્ય મુહૂર્ત જોવામાં કાંઈ ફેર તો અવશ્ય પડ્યો ! નહિતર આમ બનેજ નહિ ! " ૧

" જેનાથી ચંદ્ર કલંકિત—લાંછનવાળો છે અને જેના નિમિત્તે રામને સીતાનો વિયોગ થયો (રામાયણમાં આ હકીકત પ્રસિદ્ધ

૧ સર્પ, ૨ વરવહુ.

છે) તે કુરંગનાં વચનમાત્ર-પોતાના છુટકારાને માટે કરેલી પ્રાર્થના ઉપરથીજ (પણ બીજા કોઈ કારણે નહિ) આપ પાછા વળ્યા એ હકીકતની કોને પ્રતીતિ આવે?-ક્યા માણસોને એમાં વિશ્વાસ બેસે?-એ વાત કોણ સાચી માને? હું તો એ હકીકતને કદાચ સત્ય તરીકે સ્વીકારું પણ લોકો કેમ માને? લોકો તો એમાં કાંઈક બીજું પ્રબળ કારણ હશે એવીજ કલ્પના કરે. તે સાથે આપ મૃગના વચન-કથન ઉપરથી પાછા ફર્યા છો એ ઉપર મને પણ શક ઉત્પન્ન થાય છે. મને પણ તેમાં કાંઈ બીજુંજ કારણ હોય એમ લાગે છે. મૃગની દયા તો તેમાં એક બ્હાના રૂપ છે-લોકોને દેખાડવા-સમજાવવા માટે છે. પણ લોકો એટલા બધા ભોળા નથી કે આપની એ યુક્તિ ન સમજે!" ૨

રાજિમતિને જે શક ઉત્પન્ન થયા છે તેનું કારણ હવે તે જણાવે છે. "હે સ્વામિન્! આપે મને ચિત્તથી ઉતારી-મનથી વિસારી દીધી એનું કારણ એજ છે કે અનંત સિદ્ધની ભોગવેલી અને અનેક મુમુક્ષુઓને પણ પોતાની તરફ આકર્ષનારી એવી ધૂતારી મુક્તિવધૂ કે જે પણ્યાગના (વેશ્યા) જેવી છે તેને ભોગવવાની આપની ઈચ્છા થઈ. કોણ જાણે આપે એને શુમ રીતે એ ઈસારો કર્યો હશે? પરંતુ એ કારણેજ આપે મને તજી દીધી એમ હું માનું છું!"

"હે પ્રભુ! જગતમા કોઈ સાથે પ્રીતિ કરવી હોય તો તે સ્હેલું કાર્ય છે પણ તેને છેવટ સુધી નિભાવી રાખવી તેમાજ મુ[illegible] સ્કેલી છે. પ્રીતિ કરનારા તો ઘણા મનુષ્યો હોય છે પણ તેને ટકાવી રાખનારા બહુ થોડા હોય છે. જેમ સર્પને રમાડવો અને અગ્નિની જ્વાલા પકડવી એ સ્હેલાં કાર્યો નથી તેમ પ્રીતિ નિર્વ[illegible]

હવાને અંગે પણ સમજવું. આમ કહેવાની મારી મતલબ એ છે કે કાંતો આપે પ્રીતિ કરવી ન્હોતી! પણ જ્યારે કરી તો તેને પૂર્ણ રીતે નિભાવવાની જરૂર હતી! બાકી આપ મને છોડીને ગયા એ તો બીલકુલ વ્યાજબી કર્યુ નથી!" ૪

રાજિમતિયે જ્યારે જાણ્યું કે પ્રભુ તો નિરાગી છે એટલે હવે તેમના વર્તન સબંધી કાંઇ પણ બોલવું એ તદ્દન નિષ્ફળ છે, ત્યારે તેણે છેવટે સંતોષ પકડી, ધૈર્ય ધારણ કરી, એક પ્રાર્થના કરવી ઉચિત ધારી અને કહ્યું - "હે જગન્નાથ! લગ્ન વખતે આપે મારા હસ્ત ઉપર આપના હસ્ત મૂક્યો નહિ તે તો ઠીક થયું! પણ હવે હું આપના પાસે એટલું માગી લઉં છું કે જ્યારે આપના પાસે સંયમ મહણ કરું ત્યારે મારા મસ્તક ઉપર આપ હસ્ત ધરવા અવશ્ય કૃપા કરજો!" ગુરૂ દીક્ષા આપતી વખતે વાસક્ષેપ નાંખે ત્યારે મસ્તક ઉપર હાથ આવે છે એ હકીકતને યાદ કરીને રાજિમતિએ આ પ્રાર્થના કરી છે. ૫

આ પ્રકારે સાંભળનારને પણ દયા ઉપજે તેવી રીતે વિલાપ કરીને રાજુલ નેમિપ્રભુ પાસે ગઇ અને પ્રભુના હાથ પોતાના મસ્તક ઉપર ધરાવીને, સંયમ ગ્રહણ કરી પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી. વાચકયશ કહે છે કે એ બન્ને દંપતિ અંતે સિદ્ધ થયેલા હોવાથી આપણે તેઓને બે હાથ જોડી નમસ્કાર કરીએ. ૬

---

૨૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું સ્તવન.

વામાનંદન જિનવર મુનિમાંહે વડોરે કે મુનિમાંહે૦
જિમ સુરમાંહિ સોહે સુરપતિ પરવડોરે કે સુરપતિ૦

શોભે છે, જેમ મૃગો (ઉપલક્ષણથી સર્વ વનચર પશુઓ) મ કેશરીસિંહ શોભે છે, જેમ વૃક્ષોમા ચંદન-સુખડનુ વૃક્ષ, સુગંધિ અને શીતળતા કરનાર હોવાથી શોભે છે અને જેમ લડવૈયાઓ માં શત્રુઓનું નિર્દલન-ઉન્મૂલન કરનાર-નિકંદન કાઢનાર વાસુ-દેવ શોભે છે તેમ મુનિઓમા પ્રભુ શોભે છે. ૧

તેજ પ્રમાણે જેમ નદીઓમા ગંગા નદી, જે અન્ય મતમાં પતિતપાવની અને અધર્મો દ્વારણી આદિરૂપે ઓળખાય છે તે શોભે છે, જેમ સ્વરૂપવાન્ પુરૂષોમા કામદેવ, જે લૌકિક મતમાં અદ્વિતીય રૂપવાન્ અને રતિ અને પ્રીતિ નામની બે અતિ સુરૂપા સ્ત્રીઓ વાળા કહેવાય છે તે શોભે છે, જેમ પુષ્પોમા કમળનુ પુષ્પ શોભે છે, જેમ રાજાઓમા ભરત ચક્રવર્તી, છ ખંડ પૃથ્વીના સાધ જીતનાર તથા આદિ દેવના પુત્ર અને ભાવ ચારિત્રે મોક્ષ લેનારા હોવાથી શોભે છે, જેમ હસ્તીઓમા ઐરાવણ-ઇંદ્રના ઉ-જ્જવળ હાથી શોભે છે, જેમ પક્ષીઓમા ગરૂડ, પક્ષીઓનો રાજા હોવાથી શોભે છે, જેમ તેજસ્વી-પ્રકાશવાળી વસ્તુઓમા સૂર્ય શોભે છે અને જેમ વ્યાખ્યાનો અને કથાઓમા તીર્થંકરકથિત-પ્રણીત વ્યાખ્યાનો અને કથાઓ શોભે છે-બીજા વ્યાખ્યાનો અને કથાઓ જ્યારે રાગ તથા દ્વેષની વર્ધક હોય છે ત્યારે જિનકથા રાગ અને દ્વેષની ઉચ્છેદક હોય છે તેથી શોભે છે તેમ મુનિઓમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ અગ્રપદે વિરાજે છે. ૨

તેજ મુજબ જેમ મંત્રોમાં પંચનમસ્કાર મંત્ર, ચૌદ પૂર્વનો સાર અને અનાદિ હોવાથી શોભે છે, જેમ રત્નસમૂહમાં ચિંતામણી રત્ન, મનોવાંછિત પદાર્થોને પૂરનાર હોવાથી શોભે છે, જેમ સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરણ સમુદ્ર, સૌથી મ્હોટો હોવાથી શોભે છે અને